

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra žurnalistiky

ANALÝZA MEDIÁLNÍHO DIALOGU – OTÁZKY VÁCLAVA MORAVCE

Media dialogue analysis – Otázky Václava Moravce

Magisterská diplomová práce

Bc. Tereza POSPÍŠILOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Petra Chvojková

Olomouc 2013

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením své vedoucí diplomové práce Mgr. Petry Chvojkové samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu. Práce má 150 701 znaků.

V Olomouci dne

Tereza Pospíšilová

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce, Mgr. Petře Chvojkové a všem ostatním, kteří mi během psaní této práce věnovali svůj čas, rady a připomínky.

Anotace:

POSPÍŠILOVÁ, Tereza. *Analýza mediální dialogu - Otázky Václava Moravce*. Olomouc, 2013. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. **75 s.**

Tato práce se zabývá analýzou mediálního dialogu v televizním diskuzním pořadu Otázky Václava Moravce. Jako metoda výzkumu je použita konverzační analýza. V teoretické části práce je popsána historie vývoje konverzační analýzy a základní pojmy, s nimiž pracuje. Dále se teoretická část věnuje charakteristikám institucionálně realizovaného dialogu, historií studia řeči v médiích a specifiky mediálního dialogu. Praktická část se pak zabývá analýzou tří dílů pořadu Otázky Václava Moravce, vysílaných v rozmezí let 2005-2006. Výzkum se zaměřuje na specifika moderátorského stylu Václava Moravce, na výrazné a opakující se jevy v jeho projevu a také na to, jakým způsobem klade tento moderátor otázky.

Klíčová slova:

konverzační analýza, mediální dialog, institucionální dialog, diskuzní pořad, Otázky Václava Moravce, komunikace, média

Annotation:

POSPÍŠILOVÁ, Tereza. *Media dialogue analysis - Otázky Václava Moravce*. Olomouc, 2012. Master's thesis. 75 pg. Philosophical Faculty of Palacký University Olomouc.

This thesis deals with media dialogue analysis of television political talk show *Otázky Václava Moravce* using conversation analysis method. The theoretical part mentions history of conversation analysis and its basic notions, characteristics of institutional talk, history of study of media talk and specifics of media dialogue. The analytic part consists of analyses of *Otázky Václava Moravce* show broadcasted from 2005 to 2006. Analyses focus on specifics of Václav Moravec's moderation style, on significant and repetitive phenomenon in his communication and the way he asks questions.

Keywords:

Conversation analysis, media talk, institutional talk, talk show, *Otázky Václava Moravce*, communication, media.

Obsah

ÚVOD.....	8
CÍLE PRÁCE.....	9
TEORETICKO-METODOLOGICKÝ RÁMEC ANALÝZY.....	11
Metodologie práce.....	11
Kvalitativní analýza – zkoumané jevy.....	11
Repliky a střídání mluvčích v rozhovoru.....	12
Transition relevance place.....	13
Globální organizace rozhovoru.....	14
Párové sekvence.....	14
Presekvence.....	16
Preferenční organizace.....	17
Opravné sekvence.....	19
Institucionální dialog.....	21
Mediální dialog.....	24
Mediální dialog jako předmět zkoumání.....	27
Pravidla střídání mluvčích v mediálním dialogu.....	28
Role moderátora v mediálním dialogu.....	31
Role hostů v mediálním dialogu.....	34
Otázky v mediálním dialogu.....	35
Definice pojmu otázka.....	35
Pojetí otázky v analyzovaném pořadu.....	36
Dělení otázek podle formy.....	37
Další typy otázek použité při analýze.....	39
Postup analýzy.....	43
Výzkumný vzorek.....	44
Kvalitativní analýza.....	45
Kvantitativní analýza.....	45
Teoretický rámec analýzy.....	47
Etnometodologie a zkoumání dialogu.....	47
Původ a základy etnometodologie.....	47
Vznik etnometodologického studia dialogu.....	48
ANALYTICKÁ ČÁST.....	50
Kvalitativní analýza.....	50

Předávání slova hostům	50
Používání prefatory statements	53
Domáhání se odpovědi.....	54
Moravcovy reformulace	56
Neutralistická pozice	56
Závěry kvalitativní analýzy.....	57
Kvantitativní analýza	57
Jednoduché a komplexní dotazy	58
Zavřené a otevřené otázky	61
Otázky doplňovací, zjišťovací a vylučovací	64
Negativní otázky	69
Návodné otázky, reformulace a provokativní poznámky.....	70
Závěry kvantitativní analýzy	70
ZÁVĚR	71
Seznam použité literatury	72
Seznam obrázků a tabulek.....	74
Přílohy.....	75

ÚVOD

Televizní debatní pořady patří v Čechách i v zahraničí k stále populárnějším žánrům mediální zábavy. U nás došlo k výraznému rozvoji tohoto druhu pořadu v devadesátých letech zejména díky otevření hranic a následnému množství vlivů ze západu. Protože je tento žánr u nás stále poměrně nový a dá se říci, že v našich podmínkách i málo prozkoumaný, rozhodla jsem se věnovat svou diplomovou práci právě jemu.

Svou pozornost v této práci zaměřím na moderátora, neboť on je ten, kdo hovor vede a udává mu směr. Přestože dialog jako takový je samozřejmě utvářen všemi účastníky se stranami, je to právě moderátor, který předkládá probíraná témata a určuje, jak se bude rozhovor dále posouvat.

Jak však takový rozhovor vypadá v praxi a jakým způsobem jej moderátor řídí? Pokud se na rozhovor podíváme zběžně, nejspíš nás napadne, že bude mít podobu série otázek a odpovědí. Je to však skutečně tak? Je opravdu to, co moderátor dělá, jen pokládání otázek?

Abych dostala odpověď na tyto otázky a alespoň částečně rozkryla principy fungování mediálního dialogu, rozhodla jsem se prozkoumat práci jednoho českého moderátora diskuzních pořadů – Václava Moravce. Zkoumat budu jeho výpovědi v pořadu Otázky Václava Moravce. Cílem práce je tedy rozkrýt a popsat způsob, jakým moderátor pracuje, a tím poodhalit řád, podle něž podobné typy dialogů fungují.

Pořad Otázky Václava Moravce jsem vybrala vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o jediný pořad tohoto typu vysílaný veřejnoprávní televizí (konkrétně ČT1 a ČT24), která by ze své podstaty měla být nestranná, přičemž stejný nárok je samozřejmě kladen také na moderátora. Ten by tak neměl a priori preferovat žádného hosta či stranu.

Aby byla analýza fungování řádu ve vybraném typu dialogu co nejkomplexnější, budu Moravcovy výpovědi zkoumat z více úhlů pohledu – kvalitativní analýzu vybraných, pro moderátora typických či jinak zajímavých jevů, které se v analyzovaných dílech pořadů objeví, doplním kvantitativním rozborem Moravcových otázek.

Pro kvalitativní rozbor využiji postupů konverzační analýzy a budu vycházet z přepisů 3 dílů zmíněného pořadu. Vzhledem k poměrně dlouhé stopáži pořadu, kdy jeden díl má zhruba 60 minut, je tak zajištěn dostatečný materiál pro rozbor Moravcových výpovědí.

CÍLE PRÁCE

Ve své práci se budu zabývat mediálním dialogem¹ a rozkrýváním principů, podle nichž tyto typy dialogů fungují. Konkrétně se budu zabývat moderátorem pořadu a tím, jak v rámci tohoto typu dialogu funguje a pracuje v něm. Analýze podrobím pořad *Otázky Václava Moravce* a jeho moderátora – Václava Moravce. Hlavním cílem mé práce je tedy stanovit a popsat způsob řízení rozhovoru moderátorem Václavem Moravcem v pořadu *Otázky Václava Moravce*.

Tento výzkum není prvním výzkumem, který se moderátorem diskuzního pořadu a interview zabývá. Zmíním např. práci Zuzany Šimůnkové *Povolání: moderátor: Analýza komunikačních strategií moderátora veřejnoprávního rozhlasu* (2002), která srovnávala způsoby moderace dvou moderátorů různých rozhlasových pořadů na základě analýzy jejich výpovědí. V českém prostředí se dále výzkumu moderace diskuzních pořadů z různých úhlů pohledu soustavně věnuje také Martin Havlík (2007, 2008a, 2008b). Tematicky i metodologicky nejbližší mému výzkumu je Havlíkova práce *Otázky Václava Moravce* (2008a), v níž autor analyzoval výpovědi moderátora Václava Moravce v pořadu *Otázky Václava Moravce* (dále jen OVM). Havlík zde provedl kvalitativní analýzu Moravcových výpovědí, kterou poté rozšířil o kvantitativní pohled – formálně rozřídil otázky do několika kategorií, přičemž vycházel z předchozích výzkumů Stevena Claymana a Johna Heritage (2004), Olgy Müllerové (1982), Petry Trojanové (2000), a analyzoval četnost jednotlivých typů otázek.

Protože jsem si vědoma toho (a ostatně to vyplývá i ze zmíněných prací), že úloha moderátora se skládá z mnoha různých dílčích činností, z nichž některé jsou jen stěží kvantifikovatelné, rozdělím práci (podobně jako Havlík, 2008a) na kvalitativní a kvantitativní analytickou část.

Kvalitativní analytická část se bude zabývat jevy, které není možné kvantitativní analýzou zpracovat. Cílem kvalitativní části je prozkoumat nápadné, neobvyklé, pro moderátora typické či jinak výrazné jevy, a popsat komunikační styl Václava Moravce v pořadu OVM z tohoto hlediska. Vzhledem k vlastnostem mediálních interview, popsaných v literatuře zabývající se tímto tématem (srov. Clayman, 1988; Clayman/Heritage, 2004; Clayman/Heritage, 2010; Heritage 2002a; Heritage/Greatbatch, 1991; Heritage/Roth, 1995 a další) mě bude zajímat zejména, jaké typy promluv moderátor používá, konkrétně pak: (1) *Jakým způsobem Václav Moravec předává slovo hostovi (a případně si jej bere zpět)?* (2) *Využívá moderátor při kladení otázek tzn. prefatory*

---

¹ Hned na začátek uvádím, že jsem si vědoma jisté nezakotvenosti výrazů (*mediální dialog, diskuze, (politická) debata, rozhovor* v této práci. Bližší a exaktní definice těchto pojmů nabízí např. kniha Milady Hirschové *Pragmatika v češtině* (2006), pro potřeby této práce však není rozlišování větších či menších významových rozdílů mezi těmito výrazy nezbytné a spíše by přispívalo ke komplikovanosti a zbytečné složitosti textu, a tak budu s těmito výrazy pracovat jako se synonymy.

statements²? (3) Jak je moderátor důsledný při domáhání se odpovědi na položenou otázku? (4) Jakým způsobem Moravec využívá reformulací? (5) Snaží se moderátor zaujímat neutralistickou pozici?

Kvalitativní analýza bude doplněna analýzou kvantitativní. Ta bude do značné míry vycházet z předchozích zmíněných výzkumů a jejím cílem bude zanalyzovat způsob, jakým se Václav Moravec svých hostů ptá. Zaměřena tedy bude na Moravcovy otázky, konkrétně bude cílem této části analýzy prozkoumat procentuální zastoupení jednotlivých typů otázek v Moravcově projevu. Na základě výsledků Havlíkovy (byť pilotní) práce (2008a) lze předpokládat, že touto analýzou dojdou k podobným výsledkům jako on (totiž že počet otázek uzavřených je vyšší než počet otázek otevřených a že počet otázek zjišťovacích je vyšší než počet otázek doplňovacích a počet otázek vylučovacích).

Cílem této práce rozhodně není komplexní a úplná charakteristika způsobu moderace tohoto moderátora, neboť způsob moderace je nepochybně do značné míry ovlivňován formátem moderovaného pořadu, kterých Moravec moderoval velké množství (a to jak pořadů televizních, tak i rozhlasových), ale i dalšími faktory, jako jsou nasbírané profesní i životní zkušenosti apod. Pro úplně a komplexní zmapování a popsání Moravcova stylu vedení diskuzních pořadů by tak bylo potřeba velké množství výzkumů nejen různých pořadů, ale také různých aspektů moderace. Domnívám se však, že rozbor otázek uvedeného moderátora v jednom vybraném pořadu alespoň částečně rozkryje a napoví o praktikách a nástrojích, s nimiž Václav Moravec jakožto moderátor pracuje.

---

² Nebo také preliminary statements, popř. prefaced questions (Clayman/Heritage, 2004, Greatbatch, 1988; Heritage / Greatbatch, 1991, Heritage, 2002a) – úvodní, kontextualizující pasáž, doprovázející položenou otázku. Pojem bude blíže vysvětlen a popsán v metodologické části práce.

TEORETICKO-METODOLOGICKÝ RÁMEC ANALÝZY

Metodologie práce

Analýza pořadu Otázky Václava Moravce bude probíhat kombinací dvou typů analýzy Moravcovy moderace. Podobně jako Havlík v již zmíněné práci (Havlík, 2008a) propojím kvalitativní přístup s přístupem kvantitativním – kvalitativní přístup, jenž bude spočívat v analýze jevů, které není možné (resp. vhodné) kvantitativní analýzou zpracovat, doplním o výsledky analýzy procentuálního zastoupení jednotlivých typů otázek.

Kvalitativní analýza bude spočívat v rozboru Moravcova projevu se zaměřením zejména na způsoby, jakými pokládá otázky, jakou mají tyto otázky podobu, jak využívá informací získaných z odpovědí hostů, jak prezentuje informace získané do třetí strany, a způsoby, jakými se snaží přimět hosty k odpovědi na položenou otázku.

Ve své práci budu jako hlavní nástroj kvalitativní analýzy využívat metod konverzační analýzy, které se mi jeví pro tyto účely nejvhodnější. Konverzační analýza je metoda zkoumající dialogy na velmi detailní úrovni, neboť pracuje s dialogy na základě jejich rozepsání na velmi malé jednotky, tzv. repliky (srov. ten Have, 1999; Hutchby/Wooffitt, 1998; Nekvapil, 1999–2000; Sacks / Schegloff / Jefferson, 1974; Schegloff, 2007). Díky tomuto podrobnému rozepsání je možné zkoumat dialog ‚krok za krokem‘ a analyzovat proč a na základě čeho se rozhovor posouval tím kterým směrem, je možné roztrždit výpovědi jednotlivých mluvčích a sledovat, jak si každý z nich v rozhovoru počíná. Tato metoda tak neslouží čistě jen k odhalení struktury dialogu jako takového, ale pomáhá rozkrýt principy fungování sociálního řádu v konkrétních situacích (v případě této práce pak pomůže k rozkrutí sociálního řádu v mediálním dialogu), jak se můžeme přesvědčit v již existujících analýzách (mediálních) dialogů (srov. Clayman, 1988, 2006; Clayman/Heritage, 2002; Clayman/Romaniuk, 2011; Heritage 2002b; Luginbühl, 2007; Schegloff, 1987 a další).

Kvalitativní analýza – zkoumané jevy

Vzhledem k zmíněné detailnosti konverzační analýzy zde považuji za nutné uvést, že není možné v rámci této práce kompletně a podrobně zanalyzovat zkoumaný vzorek pořadů Otázky Václava Moravce a není to ani mým cílem. Při analýze se proto zaměřím jen na vybrané jevy, které mi pomohou odpovědět na stanovené otázky a poslouží k odhalení jevů pro moderátora Václava Moravce typických, či pro danou analýzu jinak zajímavých či důležitých. V rámci kvalitativní analýzy budu v této práci z analyzovaných dílů pořadu předkládat tedy jen jevy vybrané na základě

zmíněných kritérií spolu s praktickou ukázkou na úryvku z analyzovaných dialogů a popisem a analýzou daného konkrétního jevu.

Podat ucelený a všeobecný přehled všech jevů, kterými se konverzační analýza zabývá, by vydalo na obsáhlou teoretickou práci, navíc takových prací je v zahraničních publikacích k dispozici již velké množství (v českém jazyce však zatím komplexní shrnutí pojmů, s nimiž konverzační analýza pracuje, bohužel chybí). Ve své práci proto uvedu pouze výčet jevů, na které se při analýze vybraného typu dialogu zaměřím a které mi pomohou odpovědět na stanovené otázky.

Významnými představiteli konverzační analýzy, jejichž práce nabízejí detailní popis pojmů, s nimiž konverzační analýza (dále jen KA) pracuje a z jejichž děl budu při následujícím přehledu vycházet, jsou například Emanuel A. Schegloff a jeho práce *Sequence organization in interaction: A primer in conversation analysis* (2007), která je obsáhlým přehledem pojmů konverzační analýzy. Dále je nutné jmenovat autory jako je Ian Hutchby a Robin Wooffitt (1998) nebo Paul ten Have (1999). V českém prostředí se konverzační analýze věnuje např. Olga Müllerová, Jana Hoffmannová, Jiří Zeman a Martin Havlík, z jejich prací budu čerpat zejména české překlady terminů konverzační analýzy. Nesmím také zapomenout na Jiřího Nekvapila, jehož práce *Etnometodologická konverzační analýza v systému encyklopedických hesel* (1999-2000) je pravděpodobně jediným českým ucelenějším přehledem pojmů konverzační analýzy.

Repliky a střídání mluvčích v rozhovoru

Základním pojmem konverzační analýzy je replika (anglicky turn), což je

„významový celek, v jehož průběhu nebyl jeden mluvčí vystřídán druhým; významově souvislá promluva jednoho mluvčího v rozhovoru.“ (Nekvapil, 1999-2000, str. 82)

V konverzační analýze probíhá rozbor pomocí textového přepisu rozebíraného rozhovoru. Zvukový záznam daného dialogu se přepíše do textové podoby, přičemž se rozepisuje právě na jednotlivé repliky.

K replikám se pojít jeden další důležitý pojem konverzační analýzy – střídání replik, resp. mluvčích v rozhovoru (anglicky turn-taking). Jedná se o systém pravidel, kterými se mluvčí během rozhovoru řídí a která mají zajistit to, aby v jednu chvíli hovořil jen jeden mluvčí (Nekvapil, 1999, s. 81–82). Ian Hutchby s Robinem Wooffitem ve své knize o principech konverzační analýzy (1998) uvádí, že již první konverzační analytici, konkrétně Sacks, Schegloff a Jefferson, si všimli třech základních vlastností dialogu, a to že (1) během rozhovoru se jednotliví mluvčí postupně střídají, (2) většinu času

mluví jen jeden mluvčí a (3) že střídání mluvčích se děje s krátkou pauzou nebo krátkým překryvem replik (tzv. overlap). Prakticky pak střídání mluvčích v běžném každodenním rozhovoru probíhá následujícími způsoby:

„1. dosavadní mluvčí zvolí následujícího mluvčího (např. tím, že mu položí otázku), sám přestane hovořit a začne hovořit zvolený mluvčí; nebo: 2. dosavadní mluvčí nezvolí následujícího mluvčího a některý z dalších účastníků rozhovoru sám začne hovořit; nebo: 3. dosavadní mluvčí nezvolí následujícího mluvčího a žádný z dalších účastníků rozhovoru nezačne hovořit; dosavadní mluvčí tak může (ale nemusí) v rozhovoru pokračovat. 4. Jestliže nastal případ (3) a dosavadní mluvčí pokračuje v rozhovoru, na dalším místě relevantním z hlediska střídání mluvčích se opět uplatní pravidla 1-3 (pravidlo (4) se uplatňuje tak dlouho, dokud k vystřídání mluvčích nedojde).“ (Nekvapil, 1999; s. 81–82)

Transition relevance place

Pokud mluvíme o střídání mluvčích v rozhovoru, je důležité povšimnout si, s jakou precizností k přebírání slova dalším mluvčím dochází. Stephen Levinson (1985) uvádí, že jen méně než 5 % z celkového toku řeči tvoří overlap, tedy místa, kdy hovoří dva a více mluvčích najednou. Zároveň pak pauzy mezi tím, když jeden mluvčí dohovoří a než začne hovořit nový, se často pohybují kolem délky trvání jen několika mikrosekund, průměrně je pak jejich délka v řádech několika desetin sekundy. (Levinson, 1985)³

Jak je možné takové přesnosti dosáhnout? Je to dáno tím, že místo, kde se mluvčí střídají a kde si slovo přebírá další mluvčí, není vybíráno náhodně a libovolně. Toto místo, nazývané transition relevance place (dále jen TRP), neboli místo relevantní z hlediska přechodu (Havlík, 2012), je totiž aktuálním mluvčím signalizováno, takže další účastníci rozhovoru, kteří jsou v dané chvíli v roli pasivního posluchače, mají možnost rozpoznat, že se blíží chvíle, kdy bude možné repliku převzít. Signalizace tohoto místa probíhá např. intonací hlasu, obsahem sdělení, gramatickou strukturou apod. Tématem místa relevantního z hlediska přechodu se mimo jiné věnoval ve své disertační práci i výše zmíněný Martin Havlík (2012), který zkoumal prozodické prostředky projektování TRP.

Ráda bych ještě zmínila to, že samotný fakt, že aktuální mluvčí dojde k TRP, ještě neznamená, že (některý) mluvčí na tomto místě slovo převezme. K výměně replik zde totiž vůbec dojít nemusí –

---

³ Výzkumy, z nichž tyto údaje vyplývají, pracovaly pravděpodobně s dialogy anglickými, popř. jinými, dle mého názoru však nelze předpokládat, že by se délka overlapů a pauz mezi jednotlivými mluvčími v češtině lišila tak zásadním způsobem, že by uvedený argument nebyl pro češtinu platný.

aktuální mluvčí pak může, ale opět nemusí, hovořit dál a dříve či později vytvořit další TRP, na němž již někdo další slovo převezme.

To, že tato pravidla platí a v rozhovorech se skutečně realizují, ukazuje na existenci nějakého řádu, kterým se všichni mluvčí během rozhovoru musí řídit. Konverzační analýza takovýto řád předpokládá a jejím cílem je pak rozkrytí těchto a jim podobných pravidel, podle nichž se dialogy řídí a podle nichž aktéři dialogů jednají.

Globální organizace rozhovoru

Na první pohled jednoduchý a samozřejmý fakt, že každý rozhovor má svůj začátek, průběh a konec, hraje v konverzační analýze podstatnou roli, protože jednotlivé části rozhovoru jsou určitým způsobem specifické a konverzační analýza tato specifika zkoumá. Globální organizace je tedy pojem, který značí, že rozhovor jako celek je nějakým způsobem strukturován a organizován a dělí se na menší celky, na které je potřeba se dívat rozdílně. Přesto je však daný rozhovor zároveň brán i jako jeden celek – tyto dva pohledy se nevyklučují, naopak vždy musí probíhat zároveň. Jednotlivé části jsou totiž sice specifické, vždy však mají význam pro celý rozhovor jako takový. Není tedy možné jednotlivé části od sebe odtrnout a zkoumat samostatně bez ohledu na to, že jsou to části celku, tedy celého rozhovoru.

Co se globální organizace rozhovoru týče, jde v podstatě o zkoumání toho, jak který rozhovor začíná, tzn. jakými prostředky je uveden, jak jednotliví mluvčí signalizují srozumění s tím, že rozhovor byl započat apod. Dále se zkoumá průběh rozhovoru, což je v podstatě analýza mechanismu střídání replik v daném dialogu. A nakonec se analýza věnuje i konci rozhovoru – jakým způsobem je rozhovor ukončen, jak všichni mluvčí poznají, že je rozhovor ukončen, a jak si toto srozumění dávají najevo.

Párové sekvence

Pokud jsme zmínili globální organizaci rozhovoru, není možné se vyhnout výrazu párová sekvence, neboť právě párové sekvence jsou velmi často používány v úvodech a koncích rozhovorů.

Párová sekvence (angl. adjacency pair) je dvojice replik, kdy při existenci první části je normativně očekávána přítomnost části druhé. Jedná se o dvojice typu otázka–odpověď; pozdrav–pozdrav; nabídka–přijetí / odmítnutí. Pokud druhá část párové sekvence nepřijde, je tato situace silně příznaková, aktéři dialogu na ni nutně reagují, vyhodnocují a interpretují ji (Nekvapil, 1999–2000, str. 83).

V Levinsonově práci najdeme výčet vlastností, které jsou pro párové sekvence typické.

„Adjacency pairs are sequences of two utterances that are:

- (i) adjacent*
- (ii) produced by different speakers*
- (iii) ordered as a first part and a second part*
- (iv) typed, so that a particular first part requires a particular second (or range of second parts) – e.g. offers require acceptances or rejections, greetings require greetings, and so on*

and there is a rule governing the use of adjacency pairs, namely:

Having produced a first part of some pair, current speaker must stop speaking, and the next speaker must produce at that point a second part to the same pair.” (Levinson, 1985, str. 303–304)

Ačkoliv to z předchozí Levinsonovy definice může vyplývat, ne vždy jsou obě části párové sekvence v těsné blízkosti, kdy druhá část následuje bezprostředně po části první. Toto je případ tzv. vložených sekvencí, kdy je mezi první a druhou část párové sekvence vložen ještě jeden či více párů replik. Jedná se například o situace, kdy první mluvčí pokládá otázku, komunikační partner však k jejímu zodpovězení potřebuje další informace, viz například následující ukázka:

M1: Můžu dostat láhev vodky?

M2: Už vám bylo osmnáct?

M1: Ne

M2: Pak nemůžete.

Pokud však nejsou první a druhá část párové sekvence v těsné blízkosti, může vyvstávat otázka, jak druhou část párové sekvence poznáme. Ian Hutchy s Robien Wooffitem (1998) uvádějí, že hlavním vlastností druhé části párové sekvence je relevance s první částí. Mezi oběma částmi tak může být celá řada replik, přesto však druhá část párové sekvence bude vždy s první souviset. Důležité je také zmínit fakt, že, jak jsem již uvedla, nepřítomnost druhé části působí příznakově a komunikační partner na tuto situaci reaguje. To samozřejmě platí, i pokud nejsou obě části párové sekvence v těsné blízkosti. Po vytvoření první části totiž mluvčí, který ji vytvořil, očekává od partnera vytvoření druhé část, a tak průběh komunikace sleduje a na druhou část čeká. Jak k tomu uvádí Hutchy s Wooffitem:

„Rather, what is to be stressed is the normative character of adjacency pairs. That is to say, whatever utterance follows a first pair part will be monitored by the first speaker for

whether, and how, it works as a relevant second part. Inferences can be drawn about the non-appearance of a second pair part: for instance, not returning a greeting may lead to the inference that the first greeter is being snubbed." (Hutchy/Wooffitt, 1998, str. 42)

I zde tak můžeme vidět, že hlavní, co konverzační analýza při rozboru dialogů sleduje, není to, jak jednání komunikantů hodnotí a interpretuje analytik, ale to, jak jej hodnotí sami účastníci komunikace, jak na něj reagují a jak toto jednání ovlivňuje pokračování dialogu.

Presekvence

Úzce spojené s párovými sekvencemi jsou také tzv. presekvence. Jsou to repliky, které předchází jiným sekvencím a jejich úkolem je buď tyto sekvence uvést, nebo zmapovat situaci, zda jsou vůbec podmínky pro vyřčení plánované následující sekvence. Jak uvádí Schegloff (2007), z jehož práce budu v následujících odstavcích především vycházet, tyto sekvence mohou uvozovat různé druhy akcí. První z nich, kterou zde zmíním, je pozvání (ang. tzv. pre-invitations):

M1: Co děláš dnes večer?

M2: Nic. Proč?

M1: Nechceš se mnou jít na večeři?

Právě první otázka „Co děláš dnes večer?“ je v tomto případě presekvencí, neboť jejím cílem je zjistit, zda jsou splněny předpoklady pro položení plánované otázky-pozvání, konkrétně tedy to, jestli má komunikační partner večer čas.

Je nutné také uvést, že fakt, že se jedná o repliku uvozující nějakou další akci, vnímá nejen mluvčí, ale často také jeho komunikační partner, který srozumění s tím, že se jedná o presekvenci, dává najevo způsobem, jakým odpovídá. Např. v uvedeném příkladě je otázka „Proč?“ jasným signálem, že M2 očekává nějakou další akci, k níž byla první otázka jakýmsi úvodem.

Další typ presekvencí, který uvádí Levinson ve své knize *Pragmatics* (1985) můžeme najít před žádostmi (angl. pre-requests). Např:

M1: Máš prosím ruční mixér?

M2: Ano, mám.

M1: Mohla bych si ho na chvíli půjčit?

Cílem první otázky je opět mapování situace a zjišťování, zda jsou vhodné podmínky k tomu položit otázku-žádost.

Zvláštním typem presekvenčí jsou ty, které předchází nějakému oznámení. Např:

M1: Slyšel jsi, co se stalo v Kolíně?

M2: Ne.

M1: Vykolejil tam vlak plný lidí.

M1: Hádej co se stalo!

M2: Co?

M1: Dostala jsem pozvání na večeři.

Ač se to na první pohled nemusí zdát, i tento typ presekvence mapuje, zda jsou vhodné podmínky pro provedení plánované akce, tedy oznámení nějaké zprávy. Již jsem zmínila, že i příjemce presekvence si je její funkce vědom, a formuluje svou reakci vzhledem k tomuto účelu – pokud by tedy vhodné podmínky pro oznámení nebyly, dal by to komutační partner tvůrci presekvence svou reakcí najevo.

Uvedené typy presekvenčí můžeme souhrnně nazvat pre-opening sequences (Levinson, 1985), protože jejich cílem je zavedení nějakého tématu a testování vhodnosti na dané téma zavést řeč. Stejně tak, jako jsou presekvence testující možnost začít dialog, existují také presekvence, které testují možnost jeho uzavření, skončení – tzv. pre-closing sequences. Jsou to repliky, pomocí nichž mluvčí zjišťuje, jestli je komunikační partner připraven rozhovor ukončit. V češtině se k tomuto účelu používají například fráze *tak jo, dobře, takže* apod. Pokud je i komunikační partner připraven dialog dokončit, často danou frází zopakuje, čímž dá najevo srozumění se skončením dialogu, pak následuje rozloučení

Preferenční organizace

Dalším důležitým pojmem, s nímž konverzační analýza pracuje – preferenční organizace. Nekvapil (1999-2000) k tomuto výrazu uvádí:

„V průběhu rozhovoru mluvčí vybírají z alternativních akcí, z nichž některé jsou "preferované" a jiné "nepreferované". V případě párových sekvencí se např. po pozvání normativně očekává jeho přijetí (akce preferovaná), nebo jeho odmítnutí (akce nepreferovaná), po obvinění se očekává jeho odmítnutí (akce preferovaná), nebo jeho akceptace (akce nepreferovaná).“ (Nekvapil, 1999-2000, str. 83)

K této definici je nutné podotknout, jak i Nekvapil píše, že preference není v konverzační analýze pojem psychologický, ale strukturní a týká se formy jednotlivých replik. Protože používání výrazu ‚preference‘ může být problematické, používá se někdy pro tyto akce rozlišení v rámci příznakovosti –

nepreferované jednání je příznakové (angl. marked), preferované pak nepříznakové (angl. unmarked). (Levinson, 1985, str. 333)

Otázka preferenční organizace je ve skutečnosti poněkud složitější, než jak Nekvapil ve svém souhrnu uvádí. Existuje totiž více přístupů k tomu, která část z párové sekvence je pro určení preference klíčová. Shegloff (1988) píše, že preference je záležitostí první části sekvence, tedy toho, jak jakou má tato část formu. To, že je tato domněnka platná, si můžeme ukázat na příkladu stejné otázky, která však v různých formách preferuje jinou odpověď. Otázka ve formě ‚Nepůjdeme ven?‘ preferuje odpověď kladnou, zatímco formulace ‚Nepůjdeme ven, že ne?‘ preferuje odpověď zápornou.

Zároveň však nemůžeme říct, že postoj, který zaujímá např. Anita Pomerantz (1984), tedy že preference je otázkou druhé části sekvence, toho, jak je tato druhá část tvořena, platný není. Podle tohoto názoru je preference vytvořena v druhé části sekvence a je dána její formou.

Hutchy s Wooffitem (1998) k těmto postojům uvádějí, že se rozhodně nevyklučují, ba se naopak doplňují. Je důležité zde uvést, že např. různé otázky preferují v různých kontextech jiný typ odpovědi. Stejně tak je nutné zmínit, že z formy odpovědi skutečně dokážeme rozlišit, zda se jedná o akci preferovanou, nebo nepreferovanou. Výčet znaků, které jsou pro nepreferované odpovědi typické, najdeme u Levinsona (1985):

- (a) delays: (i) by pause before delivery, (ii) by the use of a preface (see (b)), (iii) by displacement over a number of turns via use of repair initiators or insertion sequences*
- (b) prefaces: (i) the use of markers or announcers of dispreferreds like Uh and Well, (ii) the production of token agreements before disagreements, (iii) the use of appreciations if relevant (for offers, invitations, suggestion, advice), (iv) the use of apologies if relevant (for requests, invitations, etc), (v) the use of qualifiers (e.g. I don't know for sure, but...), (vi) hesitation in various forms, including self-editing*
- (c) accounts: carefully formulated explanations for why the (dispreferred) act is being done*
- (d) declination component: of a form suited to the nature of the first part of the pair, but characteristically indirect or mitigated.“ (Levinson, 1985, str. 334–335)*

Z uvedených informací vyplývá, že nepreferované odpovědi bývají delší a konstrukčně složitější než ty preferované, které jsou typické jednoduchostí a přímostí. K definici ještě poznamenám, že v český ekvivalent výrazů, které uvádějí nepreferované odpovědi, je například *No*. Dále ještě poznamenám, že ne všechny nepreferované akce musí nutně splňovat všechny vyjmenované znaky, jde pouze o přehled jevů, které se u nepreferovaných akcí nejčastěji objevují a které jsou pro ně typické.

Pokud se podíváme na preferované akce, vyplývá jejich forma už jejich samotné podstaty – protože jsou tyto akce nepříznakové, není nutné je nijak dále vysvětlovat, ospravedlňovat, odkládat ani zmírňovat, tak jak je tomu u akcí nepreferovaných. Z toho je zřejmé, že je pro ně dostačující jednoduchá, nekomplikovaná forma. Aby bylo naprosto zřejmé, jakou podobu mají preferované a nepreferované akce, uvádím zde příklad:

Nepreferované akce:

M1: Kdybys večer nechtěla být sama, můžeš se stavit na návštěvu.

M2: Hmm. To je od tebe moc hezké, ale mám toho teď hodně, takže budu muset celý večer pracovat.

Preferovaná akce:

M1: Co kdyby ses večer stavila na kávu?

M2: Tak fajn, ráda.

U preferenční organizace můžete také nalézt důkaz toho, že to hlavní, čím se konverzační analýza zabývá, nejsou interpretace situací konverzačními analytiky, ale interpretace přímými účastníky dané komunikační situace. Např. i když analytikovi z první části sekvence nemusí být ihned jasné, která akce je preferovaná, spolehlivě to pozná z reakce komunikačního partnera, protože do ní se preference jasně promítanou.

Opravné sekvence

Další pojem, který je nutné v rámci metody konverzační analýzy zmínit, jsou opravné sekvence. Jsou to takové sekvence replik, pomocí nichž se odstraňují různé problémy, které mohou během dialogu nastat – například přechytnutí, přeslechnutí, zmýlení se apod. (Nekvapil, 1999–2000). Nemusí se však nutně jednat jen o opravy skutečných problémů. Opravné sekvence se používají například i v situacích, kdy mluvčí přizpůsobuje svůj projev komunikačnímu partnerovi a volí např. jiná slova, větnou stavbu apod. Někdy totiž k těmto 'úpravám' dochází přímo v toku řeči, kdy mluvčí vysloví několik hlásek původního slova, které pak ale nahradí slovem jiným, vhodnějším – i v tomto případě se jedná o opravu.

Tématem opravných sekvencí se zabývali již zakladatelé konverzační analýzy – Sacks, Schegloff a Jefferson, kteří rozdělili typy oprav podle toho, kdo je původcem problematické části, kdo iniciuje opravu a kdo tuto opravu nakonec provede. Na základě toho vznikly 4 skupiny opravných sekvencí:

1. oprava iniciovaná a provedená původcem problematické části,
2. oprava iniciovaná komunikačním partnerem a provedená původcem problému,

3. oprava iniciovaná tvůrcem problematické části a provedená komunikačním partnerem,
4. oprava iniciovaná i provedená komunikačním partnerem. (Hutchby/Wooffitt, 1998, str. 61)

Jednotlivé typy oprav se neliší jen tím, kdo opravu iniciovala a kdo ji provedl, rozdílný je také jejich průběh. Protože zatímco například 1. typ opravy, kdy si mluvčí opravu sám iniciuje a rovnou ji provede, je záležitostí jedné repliky, u druhého typu je to otázka tří replik – první, ve které byla problematická část vytvořena, pak přichází replika komunikačního partnera, který opravu iniciuje, a třetí replika původce probl. části, během které proběhne oprava.

Pokud se bavíme o opravných sekvencích, je nutné otevřít také otázku preference jednotlivých oprav. Již jsem uvedla, že některé sekvence replik jsou v rámci rozhovoru preferované a preference se vztahuje i na opravné sekvence. Levinson (1985) uvádí, že jako nejvíce preferované jsou opravy iniciované i provedené původcem problematické části. Na dalším místě jsou pak opravy iniciované komunikačním partnerem, provedené původcem problem. části a až na posledním místě jsou opravy provedené komunikačním partnerem. I zde samozřejmě vychází rozdělení z vlastností těchto oprav, jak jsem již vysvětlila – preference je pojem strukturní, ne psychologický. Toto pořadí zaprvé odpovídá pořadí podle četnosti jednotlivých typů oprav. Oprava iniciovaná a provedená mluvčím, který problematickou část vytvořil, je tedy nejčastějším typem opravy. Ovšem četnost není jediný jev, ze kterého toto rozdělení preference vychází. Dalším znakem je také samotné nastavení systému, ze kterého preference vlastní opravy vyplývá. Při první dvě příležitosti k provedení opravy (replika s problematickou částí a místo relevantní z hlediska přechodu) jsou místa, kde opravu provádí původce problematické části. Dalším jevem, který potvrzuje preferenci vlastní opravy, je mlčení komunikačního partnera v případech, že tyto dvě příležitosti k provedení vlastní opravy nejsou využity. Toto mlčení působí příznakově a dává mluvčímu možnost iniciovat a provést opravu vlastního problému. Ne vždy je samozřejmě této možnosti využito, pak přichází na řadu komunikační partner s replikou, pomocí níž iniciuje opravu. I tento fakt je dalším znakem, proč považujeme vlastní opravy za preferované. Komunikační partneři samozřejmě mohou opravu rovnou provést sami, namísto toho je typické, že opravu jen iniciují a její provedení nechají na tvůrci problematické části. A nakonec je také dobré zmínit, že pokud už k opravě provedené komunikačním partnerem dojde, jeví tato znaky nepreferované akce (viz předchozí kapitola o preferenční organizaci) – má např. komplikovanější formu, jsou nějak uvedeny nebo se v ní objevují odkládání. Tyto opravy tak začínají např. frázemi jako *chtěl jsi říct; myslíš* apod.

Institucionální dialog

Konverzační analýza, jejíž metody budu při analýze pořadu Otázky Václava Moravce používat, se původně v svých počátcích zabývala jen přirozenými dialogy v běžných, každodenních situacích. Od zkoumání běžných každodenních rozhovorů⁴ se však zájem některých analytiků postupně přesunul i na jiné typy dialogů. John Heritage a Steven Clayman ve své knize *Talk in action* (2010) uvádějí, že na konci 70. let se začaly objevovat i studie zaměřené na dialog realizovaný v odlišných, řekněme určitým způsobem oficiálních podmínkách, které ovlivňují podobu samotného dialogu.

Protože mediální dialog, kterým se budu při své analýze zabývat, také probíhá v institucionálních podmínkách, považuji za nutné uvést specifika tohoto typu dialogu, neboť principy a řád (tak, jak je vnímají účastníci dané komunikační situace) těchto situací se v mnohém značně liší od běžných každodenních rozhovorů a pro správné pochopení jevů v analyzovaných dílech pořadu je nutné tuto odlišnost brát v potaz.

Výše zmínění autoři uvádějí jako první analytiku, u nichž se rozbor institucionálního dialogu objevuje, J. Maxwella Atkinsona a Paula Drewa. V jejich společné knize *Order in Court*, vydané v roce 1979, se zabývali specifickým stylem komunikace v soudní síni. Sledovali způsoby komunikace při výsleších, obhajobě atd. a zároveň si všímali, jak se ve způsobu interakce jednotlivých mluvčích projevují jejich předem dané úlohy.

Po této první práci se postupem času se objevily i další studie institucionálně realizovaného dialogu, a to např. o komunikaci ve škole, v televizním vysílání, u lékaře apod., které vytvořily poměrně rozsáhlou základnu informací o principech fungování tohoto typu dialogů. Konkrétně mediálnímu dialogu se soustavně věnuje několik autorů, z nichž lze jmenovat např. Johna Heritage a Stevena Claymana, kteří patří mezi nejvýznamnější autory, zabývající se tímto typem dialogu, dále pak např. David Greatbatch (srov. Clayman, 1988, 2010; Clayman/Heritage, 2002, 2004; Greatbatch, 1988; Heritage 1985, 2002a, 2002b, Heritage/Greatbatch, 1991; Heritage/Roth 1995).

V českém prostředí se institucionálním dialogům, konkrétně mediálním dialogům věnuje např. Světlá Čmejrková (1999, 2003) a Martin Havlík (2007, 2008a, 2008b), který se v několika svých pracích v různém rozsahu věnoval i mnou rozebíranému pořadu Otázky Václava Moravce. Z aktuálních děl lze jmenovat například práci *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (Čmejrková/Hoffmannová, 2011). Nutno podotknout, že většina zmíněných autorů vychází z prací Stevena Claymana a Johna Heritage jakožto hlavních představitelů konverzační analýzy. Nakonec bych chtěla uvést také

---

⁴ Anglický výraz *naturally occurring conversation* budu v této práci překládat jako *běžný každodenní rozhovor*. Domnívám se, že i když se nejedná o doslovný překlad, postihuje tento výraz podstatu původního slovního spojení, totiž to, že se jedná o rozhovory probíhající v přirozeném, neinstitucionálním prostředí.

diplomovou práci Zuzany Šimůnkové (2002), jež byla zaměřena na rozbor replik moderátorů v rozhlasových pořadech.

Předchozí analýzy dialogů ukázaly, že institucionální dialog se od neinstitucionálního liší zejména specifickými pravidla dané situace, kterým se mluvčí přizpůsobují a jednají podle nich. Institucionální dialogy jsou tedy např. dialogy u soudu, v ordinaci mezi lékařem a pacientem, ve škole apod. V takovémto prostředí je přirozené komunikační chování účastníků dialogu více či méně omezeno a tím se zásadně liší od běžné komunikace.

Clayman a Heritage (2010) uvádějí, že pro analytika může být poměrně složité rozlišit běžnou konverzaci od institucionálně realizovaného dialogu. Neexistují totiž pravidla, která by typ dialogu jednoznačně určila. Určitým vodítkem by samozřejmě mohlo být např. místo, kde se daný rozhovor odehrává. Ale velmi brzy bychom při takové úvaze narazili na problém, neboť to, že konverzace probíhá třeba v ordinaci u lékaře, ještě neznamená, že se jedná o institucionální rozhovor. Pokud se např. lékař s pacientem znají a mají mezi sebou přátelský vztah, nemusí se jednat o institucionální dialog. V knize *Talk in action* k tomuto tématu najdeme:

„The difficulty of definition is further compounded by the fact that institutional talk is not confined to particular physical or symbolic settings such as hospitals, offices or classrooms (Drew & Heritage 1992): institutional talk can occur anywhere, and by the same token “ordinary conversation” can emerge in almost any seemingly institutional context.“
(Clayman/Heritage, 2010, str. 35)

Přes tato fakta však analytici mají poměrně spolehlivou možnost zjistit, o jaký typ dialogu jde. Než zabývat se komunikační situací jako takovou, je totiž mnohem přínosnější zaměřit pozornost přímo na účastníky daného rozhovoru, neboť ti rozdíl, zda se jedná či nejedná o institucionální dialog, pociťují velmi jasně a během své komunikace se na příslušná pravidla dané situace silně orientují. V každém typu dialogu se mluvčí řídí specifickými zásadami daného typu komunikační události.

Na první pohled je tedy zřejmé, že komunikace např. u zmiňovaného soudu probíhá odlišným způsobem než běžná konverzace. Je to proto, že mluvčí se v těchto dialogích orientují na pravidla dané situace, daného dialogu, která jsou odlišná od pravidel dialogu přirozeného. Tato pravidla upravují a do značné míry také omezují možnosti chování mluvčích v dané situaci.

V běžném každodenním rozhovoru nabízejí pravidla mluvčím velmi širokou škálu možností chování, reakcí apod. Tato pravidla běžných dialogů jsou, jak výše uvedení autoři píší, poměrně stálá a neměnná. Pokud srovnáme běžný každodenní dialog např. z počátku 20. století a třeba ze 70. let,

zjistíme, že se od současných způsobů komunikace moc neliší a rozumíme jim v podstatě stejně i dnes. Jinak tomu však je u institucionálních dialogů, jejichž pravidla mění poměrně rychle.

Vzhledem k odlišnému systému pravidel institucionální komunikace přistupuje konverzační analýza jiným způsobem i ke studiu těchto dialogů. Pro analýzu není na rozdíl od zkoumání běžné komunikace důležité předem sledovat danou komunikační situaci a to, jaký má vliv na jednotlivé mluvčí, ale naopak si konverzační analýza všímá mluvčích a jejich signalizace orientace k nějakému typu situace. Jednotliví mluvčí si totiž, jak už jsem uvedla, jasně uvědomují, v jaké situaci se nacházejí, a uvědomují si také specifická pravidla dané situace. A právě tyto signály orientace ke komunikační situaci konverzační analýza hledá. Pro toto zkoumání vyvinula konverzační analýza prostředky, pomocí nichž je možné rozpoznat signalizaci orientace k institucionální situaci a odhalit odlišnosti interakcí v různých typech prostředí. Velká část těchto výzkumných technik, používaných pro zkoumání dialogů v institucionálních podmínkách, byla převzata z analýzy každodenní komunikace.

Např. John Heritage (1998) sestavil seznam rysů dialogu, podle nichž je možné institucionální dialog rozpoznat, protože právě v těchto aspektech se institucionální dialog liší od běžného každodenního rozhovoru. Institucionální dialogy se podle něj řídí odlišnými pravidly střídání replik, je pro ně typická asymetrie (např. v rolích jednotlivých mluvčích), tyto dialogy mají jinou strukturu, odlišnou podobu replik a je v nich používán odlišný jazyk (např. používání spisovného jazyka při návštěvě úřadu, u soudu apod.)

Clayman a Heritage (2010) také uvádějí, že díky studiu institucionálních dialogů se podařilo rozlišit dva typy institucionálních situací – formální a neformální. Do neformálních můžeme zařadit situace, jako jsou např. návštěva u lékaře, pracovní schůzky, komunikace v obchodě atd.

Pro formální typ institucionálních dialogů je typický silný vztah mezi sociální rolí mluvčího a způsobem (resp. možnostmi) jeho jednání. Již zmiňovaný Atkinson s Drewem zjistili, že typy výpovědí jednotlivých mluvčích jsou podřízeny jejich institucionálním rolím. Formálními situacemi jsou tak např. televizní zpravodajství, pracovní pohovor, společenské události a ceremonie apod.

V institucionálním typu dialogu se, jak jsem již řekla, mluvčí řídí specifickými pravidly dané situace, což má samozřejmě vliv na výslednou podobu rozhovoru. Často bývá takovýto rozhovor sérií otázek a odpovědí, kde zástupce ‚institucionální‘ role klade otázky a od druhé osoby je očekáváno, že na ně bude odpovídat. Jednotliví mluvčí jsou nuceni v rámci těchto očekávaných rolí zůstat, na rozdíl od běžné komunikace, kde není přesně stanoveno, kdo se ptá a kdo odpovídá. Tato charakteristika se samozřejmě vztahuje i na mediální rozhovor, kterým se v této práci zabývám. Zástupcem institucionální role je v tomto případě moderátor, jehož úkolem je tedy pokládání otázek, od hosta se

pak očekává odpovídání na ty to otázky. Že je ale rozdělení rolí a úkolů v mediálním dialogu složitější, ukázu v další části práce, kde se budu zabývat přímo charakteristikou mediálního dialogu a rolí v něm.

V situacích jako je soud nebo televizní pořad, je pravidly dané situace nastaveno určité omezení práv mluvčích otevřeně a neomezeně vyjádřit svůj postoj k probíranému tématu a prezentovat svůj osobní názor. V obou těchto uvedených situacích je zároveň také počítáno s tím, že je přítomno nějaké publikum – i tento fakt samozřejmě má samozřejmě na pravidla dané situace vliv. Tázající v těchto situacích však mají určité strategie, jak tato omezení při vyjadřování názoru obejít. U soudu může být cílem takovéto strategie např. vyvolání u publika určitého názoru na dotazovaného. V televizi toto „obcházení“ probíhá např. citováním faktů, která jsou v rozporu s tvrzením dotazovaného. Moderátor může například využít reformulace⁵, tedy jakéhosi shrnutí toho, co tázaný řekl, často však kontroverzním vyznění apod. V běžné komunikaci se s reformulacemi setkáme jen zřídka, v institucionálním dialogu jsou naopak tyto strategie běžné.

Z výše uvedeného vyplývá, že role v institucionálním dialogu nejsou rozděleny rovnoměrně – institucionální interakce je asymetrická, neboť účastníci takovéhoho typu dialogu nemají stejná práva a povinnosti. Podle Drewa a Heritage existuje přímý vztah mezi statusem a rolí na straně jedné a diskuzními právy a povinnostmi na straně druhé. Typickým příkladem je např. role lékaře. Tato role si vyžaduje pokládání otázek, lékař jich klade mnohem více než pacient a řídí celý rozhovor. Naopak pacienti uznávají status lékaře-odborníka, drží se úkolů své role a většinou dodržují schéma otázka-odpověď. I když mají možnost převzít repliku⁶, zpravidla se této možnosti nechopí. To je dáno tím, že institucionálně realizovaný rozhovor má svá specifická pravidla střídání mluvčích. Pojem střídání mluvčích v rozhovoru, tzv. turn-taking system, je základním pojmem konverzační analýzy a budu se jím zabývat v následujících kapitolách, kde popíši zejména specifická pravidla střídání mluvčích v mediálních rozhovorech.

Mediální dialog

Analogii předchozího zmíněného příkladu s lékařem najdeme i v mediálním rozhovoru, resp. u moderátora mediálního rozhovoru. Již uvedení autoři Clayman a Heritage se své knize *The news interview* (2004) zabývali právě přebíráním replik v mediálním dialogu, kde hosté také nepřebírají repliku v místech, kde by podle standardních pravidel, kterými se řídí běžné každodenní dialogy,

---

⁵ Termín *reformulace* přejímám od Světlý Čmejrkové, která jej používá ve své práci *Televizní interview a jiné duely* (1999).

⁶ na již zmíněném transition relevance place, místě relevantním z hlediska přechodu (Havlík, 2012)

repliku převzít mohli, ale řídí se pravidly dané komunikační situace. Tato pravidla velí, že hosté čekají, až jim slovo udělí moderátor, což se děje většinou položením otázky.

Mediální dialog však nejsou jen specifická pravidla střídání replik. Specifik má tento typ rozhovoru mnohem více – pro správné pochopení principů mediálního dialogu, který budu analyzovat, považuji za nezbytné tato specifika uvést.

Pokud se podíváme na podstatu mediálního dialogu, přirovnává jej Světa Čmejrková (1999) k novodobým gladiátorským zápasům. Lidi totiž odpradáva lákala zábava v podobě různých soubojů a konfliktů. A tak jako se ve starém Římě lidé bavili gladiátorskými zápasy, můžeme s trochou nadsázky říct, že dnešní lidé se baví také jistou formou konfliktu – mediální debatou. Ta sama o sobě samozřejmě nemusí nutně zahrnovat jakoukoliv formu konfliktu, existují totiž i rozhovory naprosto nekonfliktní, přesto však většinu pořadů tohoto typu tvoří ty, které konfliktní charakter mají. Pro tento trend, v rámci nějž jsou tyto typy pořadů stále oblíbenější, vzniklo dokonce označení *confrontainment*, tedy složenina slov *confrontation* (konflikt) a *entertainment* (zábava). (Čmejrková, 1999; s. 247)

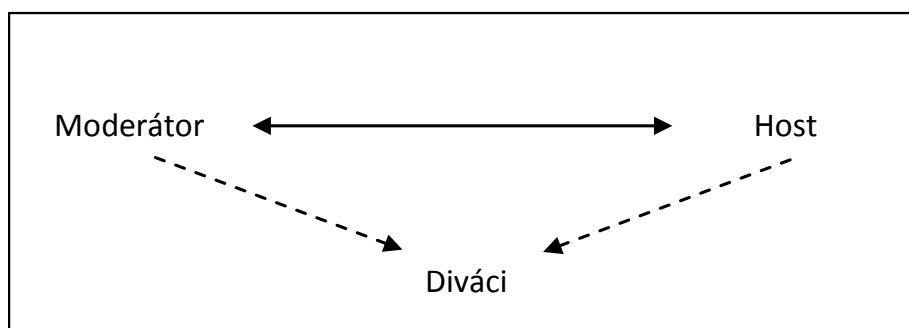
Clayman a Heritage (2004) vysvětlují, že za všeobecným rozvojem těchto pořadů stojí mimo jiné také rozvoj soukromých stanic (na západě již dříve, u nás pak v 90. letech). Jejich hlavním cílem je totiž zisk, kterého lze dosáhnout především vysokým počtem diváků. Aby stanice dosáhly co největší sledovanosti, byly ochotny zkoušet nové formáty pořadů, mimo jiné i pořadů konfrontačních. Ukázalo se, že pořady založené na interakci mezi účastníky, pořady s větší či menší možností zapojení publika do dění a s prvky spontánnosti a nepřipravenosti jsou divácky atraktivní. Veřejnoprávní televize se logicky, ač nejsou hnány čistě jen zisky, snaží v tomto souboji také obstát a nasazují konfrontační, divácky zajímavé pořady – mezi ně patří i diskuzní pořady.

Podobnost s gladiátorskými zápasy však nekončí jen u konfrontačního charakteru diskuzního pořadu. Stejně jako u gladiátorů, tak i u diskuzních pořadů se celé „představení“ neděje jen pro sebe samotné, ale zejména pro diváky.

Světa Čmejrková (1999) k tomu uvádí, že v případě médií je potřeba si uvědomit zacílení celé komunikace – ta je totiž směřována na (nepřítomné) publikum. A to samozřejmě platí i pro mediální rozhovor. Ve své podstatě se tak jedná o dialog *mezi* mluvčími *pro* diváky (Čmejrková, 1999, s. 249). Clayman a Heritage (2010, s. 216) navíc uvádějí, že i sami diváci si toto zacílení uvědomují – nemají totiž pocit, jako by poslouchali cizí, soukromou konverzaci, ale cítí, že do dané komunikace určitým způsobem patří. Dochází zde tedy k jakémusi zdvojení směřování projevů účastníků rozhovoru, které má na podobu dialogu mnohem významnější dopad, než by se na první pohled mohlo zdát. Existence

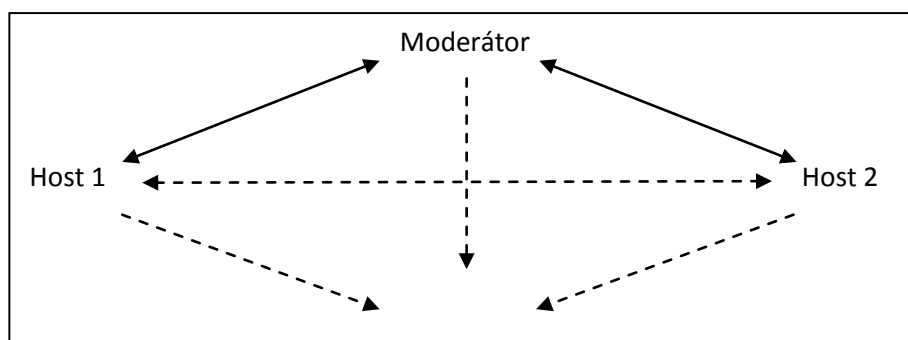
publika totiž zásadním způsobem ovlivňuje průběh a podobu samotného dialogu. Pokud pomíneme fakt, že by bez publika daný dialog vůbec nevznikl, v žádném případě by daný rozhovor bez diváků nevypadal stejně, neboť to, na co a jakým způsobem se moderátor ptá, ale i způsob, jakým host odpovídá, je formulováno s ohledem na diváky. Stejný postoj zaujímá i již zmíněná Světlá Čmejková (1999), která vytvořila schémata adresování výpovědí mluvčích v mediálním dialogu. Autorka píše, že host odpovídá na otázky moderátorovi, přičemž jeho slova jsou zároveň určena divákům, stejně jako moderátor klade hostovi například takové otázky, které pravděpodobně diváky zajímají. Na následujícím obrázku, přejatém z výše uvedené knihy, je vyobrazeno schéma rozdělení cílení sdělení jednotlivých mluvčích v případě, že host pořadu je jen jeden.

Obrázek č. 1 (Čmejková, 1999, s. 249)

Autorka dále píše, že v případě klasické interview se účastní zpravidla jeden moderátor a jeden host (popř. více hostů postupně za sebou). Moderátor, jak už jsme zmínili, klade postupně otázky a úkolem hosta je na ně odpovídat. Existují však také mediální dialogy, kde jsou hosté dva a více. V takovém případě se struktura dialogu poměrně zásadním způsobem mění. Hosté totiž nekomunikují jen s moderátorem, ale zpravidla také mezi sebou. Schéma takového rozhovoru se pak stává samozřejmě složitější, jelikož i zde je vše, co jednotliví mluvčí řeknou, určeno divákům, a to ať mluví hosté mezi sebou, odpovídají moderátorovi, či naopak moderátor pokládá otázku hostům. (Čmejková, 1999, s. 251)

Obrázek č. 2 (Čmejková, 1999, s. 251)

Čmejrková dále upozorňuje, že ačkoliv se z uvedených faktů může zdát, že diskuzní pořady konfliktního charakteru jsou ve své podstatě založeny *jen* na konfliktu, musíme stále brát v potaz, že účastníci tohoto typu pořadu se stále drží (společných) pravidel dané komunikační situace, což můžeme považovat za jakýsi typ dohody. I přes mnohdy vyhocené situace většinou mluvčí dodržují stanovené hranice pořadu a drží se v jejich mezích. Málokdy se tak stane, že hosté například odmítnou odpovědět na otázku položenou moderátorem apod.

Mediální dialog jako předmět zkoumání

Současné znalosti o mediálních dialogích máme zejména díky předchozím výzkumům, které na toto téma proběhly (viz autoři zmínění v úvodu kapitoly o institucionálním dialogu). Pro lepší pochopení vlastností tohoto typu rozhovorů věnuji následující kapitoly výčtu prací, které se tímto tématem zabývaly. V žádném případě se nejedná o souhrnný seznam prací o mediálním dialogu, jde spíše o můj výběr prací, které se tematicky přibližují mé diplomové práci.

Jako první zmíním již výše uvedenou práci autorů Claymana a Heritage (2004), která se zabývá rozbohem jednotlivých fází mediálního rozhovoru. V úvodu své práci totiž autoři ozřejmují témata, kterými se výzkumy mediálních dialogů nejčastěji zabývají. Tato témata totiž prošla určitým vývojem, který je spojen s rozvojem mediálních rozhovorů. Rozšíření mediálních diskuzí totiž znamenalo poměrně zásadní změnu v prezentaci zpravodajských informací, protože mediální dialogy neslouží jen pro ‚pobavení‘ publika, ale postoje a informace v nich vyřčené slouží i jako zdroje pro zpravodajství. A moderátoři takovýchto diskuzí jsou v rámci toho vnímání spíše jako novináři než jako klasičtí ‚uvaděči televizního pořadu‘. Konkrétně k tomu autoři uvádí:

„The interviewer is know as a professional journalist rather the a partisan advocate or celebrity enterainer. Interviewees have some connection to recent news events, either as primary actors (e.g. government officials) or as informed commentators (e.g. cerfied experts).“ (Clayman/Heritage, 2004, s. 7)

Příklad tohoto faktu najdeme ostatně i v našich poměrech, kdy se v nedělních večerních Událostech⁷ pravidelně objevují informace získané z poledního dílu pořadu Otázky Václava Moravce.

Právě tento fakt, že novináři začali mediální rozhovory využívat jako zdroj informací, však znamenal změnu oproti řekněme tradičním zdrojům, kterými byli např. mluvčí společnosti, popř. jiné kompetentní osoby. Informace získané od těchto osob měli narativní charakter, neboť tito mluvčí

---

⁷ Události jsou hlavní zpravodajská relace České televize vysílaná každý den v 19:00.

měli možnost si způsob prezentace a celkovou podobu předávané informace předem připravit. Naproti tomu informace z mediálních rozhovorů tuto podobu nemají, neboť vznikají dialogicky v průběhu rozhovoru. Roli zde tedy hraje nepřipravenost a jistá nepředvídatelnost průběhu rozhovoru. A tak i když mají mluvčí předem připraveno, co chtějí říct, nejsou vzhledem k vlastnostem dialogu schopni si svůj projev připravit tak detailně a přesně, jako je to možné i druhého zmíněného způsobu informování.

Se změnou způsobu získávání informací došlo nutně také ke změně zkoumání těchto zpráv. Autoři uvedené knihy popisují, že zprávy s narativním základem byly zkoumány např. z hlediska toho, kolik prostoru bylo věnováno jednotlivým osobnostem – největší význam má tento typ analýzy např. v předvolebním období, kdy se hodnotí prostor vyčleněný jednotlivým kandidátům. Dále lze zkoumat zvolená strategie prezentace jednotlivých kandidátů apod. Oproti tomu u zpráv, jejichž základem je rozhovor, se mění nejen způsob, ale hlavně předmět zkoumání. Je sice možné, stejně jako u druhého typu analýzy obsahu diskuze, zkoumat např. téma rozhovoru, jenže to se v průběhu rozhovoru mění a posouvá se s každou vyřčenou replikou. Je zde nutné brát v potaz, že každá moderátorova otázka má význam nejen obsahově a tematicky, ale také jako strategický krok v rámci diskuzního ‚souboje‘. V návaznosti na tato fakta se pozornost analytiků zaměřila např. právě na moderátorovy otázky (což je i případ této práce – seznam všech zkoumaných kategorií předložím v další části práce). U otázek se zkoumá zejména způsob, jakým jsou kladeny, tedy např. to, zda jsou otevřené/uzavřené atp. Forma, jakou jsou dotazy kladeny, je totiž velmi významnou součástí toho, jak moderátor informace od hosta získává, resp. i *jaké* informace ve výsledku od hosta získá. Stručně řečeno lze říci, že s příchodem mediálního dialogu se změnil způsob analýzy zpravodajských informací z *obsahu* na *proces*. (Clayman/Heritage, 2004; s. 14)

Pravidla střídání mluvčích v mediálním dialogu

Mediální dialog má, jakožto typ institucionálního dialogu, specifická pravidla střídání mluvčích. Aby bylo při následné analýze zřejmé, jak střídání mluvčích v tomto typu dialogu funguje, budu se v následující kapitole věnovat právě tomuto tématu.

Je potřeba zde uvést, že ačkoliv používám slovo ‚pravidla‘, nejedná se o normativní pravidla stanovená zvenčí, ale jedná se o řád akceptovaný účastníky dané komunikace, na nějž se tyto účastníci orientují a podle nějž se řídí. Opět se zde dostáváme k pojetí řádu tak, jak jej vnímá etnometodologie, potažmo pak konverzační analýza – nejde o pevně dané normy stanovené analytikem či sociologem, ale o pravidla a řád vnímané a akceptované samotnými mluvčími.

Pro institucionální dialogy je typická asymetričnost v rozdělení práv a povinností mluvčích. Pravidla mediálního rozhovoru stanovují hostu povinnost (podobně jako pacientovi) na otázky odpovídat.

O pravidlech střídání replik, zpravidla s důrazem právě na pokládané otázky, se zabývalo již několik autorů. Příkladem je David Greatbatch a jeho práce *A Turn-Taking System for British News Interviews* (1988), John Heritage a jeho práce zaměřené přímo na analýzu otázek v mediálním dialogu (2002a a 2002b; Heritage/Roth, 1995). Tímto tématem se zabývali i autoři v českém prostředí – např. Havlík (2007, 2008a, 2008b) a Čmejrková (1999, 2003), Trojanová (2000).

Havlík i Čmejrková uvádějí, že podobně jako u již uvedeného příkladu s lékařem, který klade otázky a pacient na ně má odpovídat, platí i v mediálním rozhovoru, že zástupce institucionální role – tedy moderátor – klade hostovi otázky.

Zatímco zástupce institucionální role se ptá, je po jeho komunikačním partnerovi požadována odpověď. Tento požadavek *odpovědět na otázku* nevyplývá ze samotného institucionálního dialogu jako takového, nýbrž je platný všeobecně, protože otázka a odpověď tvoří tzv. párovou sekvenci (angl. adjacency pair; další základní pojem konverzační analýzy), což jsou dvojice replik, ve kterých první replika vyžaduje přítomnost repliky druhé (Nekvapil, 1999). Existence těchto párů si všiml už zakladatel konverzační analýzy Sacks (viz Hutchby/Wooffitt, 1998). Ten zaznamenal, že po vytvoření první části takového páru je (od komunikačního partnera) očekáváno vytvoření části druhé. Párovými sekvencemi jsou tak např. pozdrav–pozdrav, žádost–vyhovění/odmítnutí.

Pokud tedy mluvčí (v našem případě moderátor) položí otázku, je po komunikačním partnerovi (hostu) vyžadována odpověď. Mohou však nastat situace, kdy druhá část párové sekvence z nějakého důvodu nepřijde. Taková situace je pak vnímána silně příznakově (interpretace daného jednání pak však samozřejmě záleží na dané komunikační situaci). Pokud tedy např. během diskuzního pořadu host moderátorovi neodpoví, bude se moderátor pravděpodobně snažit danou situaci vyřešit – otázku zopakuje, přeformuluje, popř. se jinými způsoby bude snažit hosta k odpovědi přimět.

Již samotný fakt, že diskuzní pořad by měl ve své podstatě mít podobu otázek a odpovědí, ukazuje na asymetričnost rozdělení rolí v mediálním dialogu, neboť se všeobecně má za to, že rozhovor řídí ten, kdo klade otázky – tedy moderátor. Ten totiž volbou otázek a způsobem jejich pokládání určuje, jak se bude rozhovor dále vyvíjet a host ze své pozice odpovídajícího nemá tak účinné prostředky pro „manipulaci“ s tématem a zaměřením rozhovoru.

Předávání slova

Z výše uvedené formy otázka–odpověď částečně vyplývají pravidla střídání mluvčích v mediálním rozhovoru. Je zřejmé, že tato pravidla se značně liší o běžného, každodenního rozhovoru, který sice také může mít podobu série otázek a odpovědí, nejsou však jednoznačně určeny role těch, kdo se ptá a kdo odpovídá. V běžném rozhovoru se totiž mohou tyto role průběžně měnit a mluvčí mají možnost se ze své pozice dotazovaného (resp. i tazajícího se) vymanit. To však v mediálním rozhovoru není možné.

Pokud se podíváme na uvedená pravidla střídání mluvčích v běžném, každodenním rozhovoru, bude nám hned zřejmé, že tato pravidla nejsou v mediálním rozhovoru plně uplatňována. První možnost, jak se mohou mluvčí vystřídat, tedy že je následující mluvčí vybrán aktuálním mluvčím např. položením otázky, platná je (ale jen směrem od moderátora k hostu, protože host následujícího mluvčího nevybírání, tzn. např. neklade moderátorovi ani druhému hostu otázky). Další zbylá pravidla již uplatňována nejsou, neboť následující mluvčí by měl být moderátorem zvolen vždy (položením otázky) a není tak na libovůli komunikantů, kdo z nich začne hovořit jako další.

Z role moderátora totiž vyplývá úkol klást otázky, což v důsledku znamená také úkol udělovat slovo (tj. předávat repliku)⁸. Host, jakožto odpovídající mluvčí, musí počkat, než mu bude nějaká otázka položena, aby měl právo hovořit. Z toho můžeme vyvodit základní schéma střídání mluvčích v mediálním rozhovoru. Slovo zde uděluje moderátor, a to položením otázky. Tímto položením otázky je zároveň vybrán následující mluvčí (moderátor ve většině případů jasně signalizuje, komu je otázka směřována – např. oslovením, očním kontaktem apod.).

Odpovídání na otázku

Co se hostů diskuzního pořadu týče, ti se také orientují ke specifickým pravidlům střídání replik v mediálním dialogu, což se projevuje např. tím, že nevyužívají standardních (tj. z běžných každodenních rozhovorů) TRP, ale čekají na položení otázky a začínají hovořit až teprve v okamžiku, kdy je moderátorem formulována otázka.

Autoři Clayman a Heritage (2004) k tomuto tématu uvádí:

„More generally, by withholding responses to prefatory statements, interviewees embody the expectation that the interviewer's turn should properly consist of a question (Clayman 1988; Greatbatch 1988; Schegloff 1988/9). They thus orient to, and collaborate in producing,

---

⁸ Rolemi jednotlivých mluvčích v mediálním dialogu se budu podrobněji zabývat v následující kapitole.

the "interview" character of the interactions in which they are engaged. They do "interview talk". Further, these withholdings embody the interviewees' acknowledgment that, in the context of an interview, they do not have rights to a turn until the interviewer has come to a question, and correspondingly that their own talk should properly emerge as an 'answer' to a question." (Clayman/Heritage, 2004; s. 105–106)

Ještě jiným způsobem si můžete u tzv. prefaced questions (otázek, kterým předchází zmíněné prefatory statements) ukázat orientaci hostů na pravidla střídání replik v mediálním rozhovoru. To, že host čeká na formulaci otázky moderátorem, totiž může být náročnější úkol, než se na první pohled může zdát. Nejde totiž jen o samotný fakt, že host jednoduše čeká na dokončení moderátorovy repliky, kterou bude možné hodnotit jako otázku. Clayman a Heritage (2004) totiž uvádějí, že již v prefatory statements moderátor často prezentuje sporná či jinak kontroverzní fakta, ke kterým host cítí potřebu se vyjádřit. I přesto, že v běžném rozhovoru by pravděpodobně měl potřebu se slova chopit co nejdříve po vyřčení daných faktů, v mediálním rozhovoru zpravidla čeká, než moderátor svou výpověď dokončí a formuluje otázku. Teprve poté se vůči faktům ohradí či se k nim jinak vyjádří.

To, že hosté čekají na položení otázky, je samozřejmě jen ideální stav, který však není vždy dodržován. V některých vyhocených situacích mohou mluvčí překročit pravidla dané komunikační situace a jednat např. podle pravidel běžného každodenního rozhovoru. Takový případ nedodržení pravidel střídání replik v televizním diskuzním pořadu najdeme např. v Havlíkové práci o srovnání komunikačních strategií Martina Bursíka a Vladimíra Železného v pořadu OVM (Havlík, 2007). Zde Vladimír Železný pravidla porušuje tím, že ze své pozice hosta klade moderátorovi otázky. Dále také nečeká na udělení slova moderátorem, ale přebírá repliku sám.

Již jsem zmínila, že základní charakteristikou střídání replik v mediálním diskuzním pořadu je předávání slova moderátorem. Jak však také uvádí Havlík (2007), je potřeba poznamenat, že moderátor má právo udělené slovo také odebrat. To se děje zejména v situacích, kdy host neodpovídá na položenou otázku, nebo je jeho odpověď příliš dlouhá (dalším důležitým formujícím rysem televizních debat je totiž také časová omezenost, kterou např. v běžných rozhovorech zpravidla nenajdeme. Ta značným způsobem ovlivňuje podobu rozhovoru – viz Clayman, 2004). V takovém případě by host měl toto odebrání slova respektovat a řídit se moderátorovými pokyny.

Role moderátora v mediálním dialogu

Již několikrát jsem se stručně zmínila o povinnostech, které v rámci mediálního rozhovoru mají jednotliví mluvčí. V následující kapitole bych tyto informace ráda shrnula a rozšířila tak, aby bylo

naprosto zřejmé, jaké úkoly jsou s rolí moderátora/hosta spojené a jaké jednání tedy od těchto mluvčích můžeme v rozebíraném pořadu očekávat.

Tématem rolí v mediálním rozhovoru se ve svých pracích zabýval např. již uváděný Steven Clayman (2004), v českém prostředí pak Světlá Čmejrková (1999, 2003), Martin Havlík (2007, 2008a, 2008b) a Zuzana Šimůnková (2002).

Jako první zaměřím svou pozornost na moderátora, neboť ten je pro tuto práci nepochybně významnější. Navíc je to on, kdo rozhovor (jak jsem již zmínila) vede a zásadním způsobem ovlivňuje jednání hostů.

Čmejrková (1999, 2003) i Havlík (2007, 2008a, 2008b) se shodují, že základním úkolem moderátora je vést a řídit celou debatu. To činí, jak jsem již zmínila, zejména pokládáním otázek hostům, ale také odebráním uděleného slova. S tímto úkolem je spojena také úloha přimět hosty na dané otázky odpovědět, tzn. nenechat je z otázky vyklíčovat či odpovědět neurčitě.

Rozdělení času mezi hosty

S úkolem klást otázky zároveň souvisí také moderátorova úloha hlídat v případě, že je v pořadu více hostů, rovnoměrné rozdělení času na odpovědi mezi jednotlivé mluvčí tak, aby měl každý přibližně stejnou možnost se k probírané problematice vyjádřit. Tato úloha je právě u konfrontačního typu mediálního rozhovoru velmi důležitá, neboť vzhledem k vzájemnému oponování si by hosté neměli získat pocit, že se moderátor poskytováním většího prostoru příklání k jedné straně. Navíc rozdělování času je v mediálním prostředí podstatné také kvůli časové ohraničenosti pořadů. Na diskuzi mají mluvčí jen předem stanovený čas, jehož využití a rozložení má moderátor za úkol hlídat a přizpůsobovat mu průběh diskuze.

Moderátorova nestrannost a objektivita

Protože u konfrontačního typu mediálního dialogu hrozí střety zúčastněných oponujících si stran, je potřeba třetí strana, která bude daný střed hlídat a usměrňovat. I tento úkol náleží moderátorovi, který tak plní jakousi roli rozhodčího. Stejně jako rozhodčí měl by být i moderátor při této činnosti nestranný. Dalším důvodem pro požadavek objektivity moderátora je, jak uvádí Clayman a Heritage (2004), také to, že mediální rozhovor slouží k informování diváků – nemá tedy glorifikovat ani jednu stranu, moderátora ani hosta/hosty. Také vzhledem k těmto faktům je na moderátora kladen

požadavek co největší možné neutrality, nestrannosti a objektivitu. Moderátor by tedy měl brát ohled na objektivní fakta a respektovat je.

Na druhou stranu Clayman a Heritage (2010) uvádějí, že s úkolem nestrannosti a ‚neglorifikace‘ (některého) hosta je spojen ale také úkol hostům oponovat, polemizovat s jejich názory a postoji tak, aby jim nebylo umožněno nekriticky propagovat sebe samé, popř. i dezinformovat diváky či zkrášlovat fakta. Hosté tedy nečelí jen základním otázkám moderátora, na které mohou odpovědět podle svých potřeb a cílů, ale jsou moderátorem tlačeni do argumentace a obhajoby svých výroků a činů.

Výše zmínění autoři k uvedeným moderátorovým rolím dodávají, že ‚vylabancovat‘ naprosto rovnoměrně tyto úkoly samozřejmě není reálně možné a je to věcí každého moderátora, jak se mu podaří je plnit. Otázka však je, nakolik toto případné nevyvážení moderátorových rolí vadí např. divákům pořadu. Jsou totiž známy případy, kdy někteří moderátoři jsou úspěšní a populární *právě* svým agresivním způsobem tázání.

Zmíněná objektivita patří k základním charakteristikám novinářské profese, a většina moderátorů diskuzních pořadů novináři skutečně je. Ovšem už z podstaty toho, že moderátor není robot a má své myšlenky a názory, nemůže naprosté objektivitu dosáhnout. Měl by však alespoň zachovávat *neutralistický* (Clayman/Heritage, 2010, s. 225), tedy formálně nezaujatý postoj. Znamená to, že moderátor by neměl dávat najevo jakékoliv přiklonění k jedné straně, souhlas či nesouhlas s tvrzením hostů, vyjadřovat své názory a postoje. Je tedy nepřipustné, aby moderátor hodnotil výroky hosta pomocí výrazů jako *ano, jistě, správně* apod.

Prezentace faktů a zastupování (nepřítomného) publika

Někdy však moderátor určitý postoj či názor vyjádřit potřebuje, například v úvodních pasážích před otázkou, v tzv. prefatory statements (Clayman/Heritage, 2004, Greatbatch, 1988; Heritage / Greatbatch, 1991, Heritage, 2002a). Úkolem těchto prefatory statements je, jak již částečně vyplývá z překladu tohoto slovního spojení, uvést nadcházející otázku. Moderátor pomocí nich ozřejmuje, proč otázku klade, a předkládá publiku informace, které jim nemusí být známy. Velmi zjednodušeně řečeno pomocí nich moderátor obhajuje oprávněnost položení následující otázky.

Při prezentaci těchto informací však hrozí, že by moderátorova výpověď vyzněla jako prezentace jeho vlastních názorů. Čmejrková (1999) k tomuto tématu vysvětluje, že moderátor proto v takovémto případě využívá strategie odkazování se na třetí stranu. Může tedy citovat různá statistická data, novinové články, hostova dřívější prohlášení nebo také použít neurčité všeobecné odkazování např. formou *Říká se, že...*

Pokud hovoříme o rolích moderátora, nesmíme zapomínat na fakt, že mediální rozhovor je určen především publiku. Vzhledem k tomu má moderátor další úlohu právě směrem k divákům – moderátora totiž můžeme považovat za jakéhosi diváckého průvodce celým pořadem a také za prostředníka mezi publikem a hosty.

To, že moderátor publikum pořadem provází, dokládá např. úvodní fáze pořadu, kdy moderátor zpravidla pozdraví a dále mluví do kamery a promlouvá přímo k publiku. Tolson (2004) uvádí, že moderátor se touto přímou řečí snaží vyvolat dojem interakce. Již jsem zmínila, že z hlediska konverzační analýzy je pozdrav první částí párové sekvence a vyžaduje reakci (ve formě odpovědi na pozdrav). Jaký smysl však má takový pozdrav v televizi, když jeho příjemci, tedy nepřítomné publikum, nemají možnost na něj odpovědět? Thomson (2004) tento jev pojmenovává jako *kvaziinteraktivní situaci*. První část párové sekvence totiž vytváří místo pro *potenciální* interakci, ať už ve skutečnosti proběhne, nebo ne. Pozdrav zde tedy funguje jako jeden ze způsobů, jak si vytvořit aktivní diváky. Přímou řeč k divákům však moderátor pronáší nejen v úvodu pořadu, ale často také v průběhu rozhovoru, když např. oznamuje nové téma nebo přechod k další části pořadu.

V průběhu pořadu pak moderátor provází diváky např. také replikami, které publikum uvádí do kontextu, předkládají mu základní fakta o probíraném tématu tak, aby diváci pochopili, proč vůbec moderátor pokládá následující otázky (viz výše zmíněné *prefatory statements*). Někdy také moderátor může využít zjednodušující či vysvětlující reformulace hostovy výpovědi jen proto, aby divákům shrnul pasáže, které by pro ně mohly být nesrozumitelné.

Čmejková (1999) k tomuto tématu ještě uvádí, že moderátor diváky nejen provází, ale funguje také jako jakýsi zprostředkovatel mezi publikem a hosty. Klade tedy dotazy za publikum, resp. ptá se na otázky, na které předpokládá, že diváci chtějí znát odpověď.

Zábavní rozměr moderátorovy role

V neposlední řadě je také potřeba uvést, jak zmiňuje Havlík (2008b), že moderátor má vzhledem k publiku ještě jeden úkol, a to udržovat debatu divácky přitažlivou a zajímavou. Na jednu stranu tedy moderátor tlačí hosty k dodržování pravidel dané situace, zároveň se však svými otázkami snaží vyostřit konflikt oponujících si hostů tak, aby debata byla pro diváky poutavá.

Role hostů v mediálním dialogu

Po úkolech, které náleží moderátorovi, se nyní zaměřím na úlohy, které jsou spojené s rolí hosta. Ty ve své práci popsala Světlá Čmejková (2004). Úlohy hostů do jisté míry vyplývají z výše uvedených rolí moderátora, neboť ten svými činy zásadním způsobem ovlivňuje to, jak se host může během pořadu chovat. Ze základního úkolu moderátora, tedy kladení otázek, je zřejmé, že základním úkolem

hosta bude na tyto otázky odpovídat. Očekává se tedy zodpovídání moderátorových dotazů a obhajoba vlastních výroků, ale opět jen v rámci odpovědi na moderátorův dotaz. Není tedy možné libovolně prezentovat své postoje a názory, vždy je potřeba držet se položené otázky.

V diskuzním pořadu je moderátor ten, kdo udílí slovo, a host tak nemá možnost se slova chopit sám. Jeho povinností je tedy počkat, než mu bude slovo uděleno. Má však možnost moderátora o slovo požádat, ten ale tomuto požadavku nemusí vyhovět. V případě, že host nedodrží pravidla střídání replik v mediálním rozhovoru, je úkolem moderátora situaci vyřešit a vyjednat si nápravu.

Ani volba probíraného tématu není v kompetenci hostů. To, že jejich úkolem je odpovídat na dotazy moderátora, předurčuje, že hosté nemají možnost libovolně si vybrat téma, o kterém budou hovořit. Mohou se o to sice pokusit, a to např. odbočením od tématu při formulaci „odpovědi“ na otázku moderátora, takové jednání však zpravidla bývá moderátorem sankcionováno a je požadováno navrácení se k původnímu tématu a zodpovězení otázky.

Při popisu hostových rolí je potřeba vzít v potaz skutečné zacílení hostových sdělení. Cílem hosta je v pořadu zejména pozitivní prezentace jeho osoby, popř. skupiny, kterou zastupuje, a zároveň poškození dobrého obrazu hostova protivníka. Odpovědi hostů jsou tedy vytvářeny s ohledem na diváky. Výpovědi tak bývají delší, zevrubně vysvětlující a samozřejmě také jistým způsobem manipulativní ve smyslu ovlivňování diváků ve svůj prospěch. I na klasickou zjišťovací otázku, na kterou v běžném každodenním rozhovoru stačí odpovědět ano/ne, přichází v mediálním pořadu zpravidla delší, vysvětlující odpověď. To však není dáno jen samotným faktem, že host chce divákům co nejzevrubněji popsat své názory, ale určitou roli hraje také fakt, že moderátor v rámci atraktivňování pořadu a vyostřování konfliktů v pořadu klade alternativní otázky (tj. ty, které nabízí jen předem stanovené možnosti odpovědi) a tlačí hosty do jasných, jednoznačných odpovědí na často kontroverzní témata. Hosté pak samozřejmě mají potřebu svou odpověď rozvést a vysvětlit.

Otázky v mediálním dialogu

V předchozí části práce jsem se několikrát dotkla tématu otázek v mediálním dialogu. Protože je toto téma pro mou práci klíčové, neboť na rozboru otázek stavím kvantitativní analýzu, vysvětlím v této kapitole různé přístupy k definici otázek, možná dělení otázek a uvedu definici a pojetí otázky pro svou analýzu.

Definice pojmu otázka

Na začátek kapitoly věnované otázkám považuji za nezbytné nejprve stanovit, co to vlastně otázka je, tedy jak ji definujeme. Otázkám bylo (nejen) v české lingvistice věnováno poměrně dost prostoru, pro účely této práce vidím jako velmi přínosnou např. práci Olgy Müllerové *Otázka a odpověď v dialogu*

(1982), jinak pak samozřejmě lze vycházet i z klasických lingvistických mluvnic českého jazyka (např. Grepl/Karlík, 1998; Karlík/Nekula/Rusínová; 1996).

Standardně se jako otázky označují výpovědi s funkcí tázací, které mají za cíl doplnit tazateli chybějící informace o světě (Grepl/Karlík, 1998, str. 490).

Často bývá otázka definována také na základě formy – tedy prostřednictvím speciální intonace, použitím tázacích částic nebo tázacími částicemi či příslovci. Jak však uvádí O. Müllerová (1982) – v tomto případě se jedná spíše o definici tázací věty než otázky, a tyto dva pojmy se ne vždy kryjí (tzn. otázka nemusí mít vždy formu tázací věty a naopak, tázací věta nemusí být vždy pravou otázkou). Opakovaně na tuto asymetrii formy a významu (funkce) upozorňuje i Grepl a Karlík (1998)

Pojetí otázky v analyzovaném pořadu

V návaznosti na uvedenou definici otázky je nutné zmínit, že ve své práci pojmám pojem ‚otázka‘ širěji než jako výzvu k podání informace. Při stanovení vlastního pojetí otázky pro potřeby analýzy v této práci budu vycházet z definice otázky na základě tázací funkce. Za otázku však budu v této práci považovat nejen výzvu k podání informace, ale jakoukoliv výzvu k vyjádření se, k nějaké hostově akci. Toto uchopení slova otázka se může na první pohled zdát neoprávněné, vycházím však z faktu, že hlavní očekávanou činností moderátora diskuzního pořadu je kladení otázek a zjišťování informací od hosta, zkrátka, poněkud hrubě řečeno, přimět hosta mluvit a vyjádřit. To však moderátor nemusí ve všech případech činit pomocí otázek v původním slova smyslu, ale může např. hostovi oponovat, popř. jen připomínat fakta, která však samozřejmě říká s tím, aby se k nim host vyjádřil. Právě tyto neotážky by v původním pojetí z analýzy vypadly, a protože tvoří nezanedbatelnou část rozhovorů, zahrnuji je i tyto repliky do analýzy a rozšířila pojem otázka i na ně.

Problém, který může na první pohled vyvstat, totiž – jak při analýze rozpoznat výzvu k akci, je vyřešen už ze samotné podstaty využití metody – rozepsání dialogu pomocí metod konverzační analýzy. Hlavní zásadou, se kterou tato technika pracuje, je analyzování toho, jak vyřčenému přikládají smysl a ja mu rozumí sami účastníci komunikační situace. Toto rozlišení a hodnocení tak nenechává na analytících, je to věc komunikantů. A právě to je stanovisko, ze kterého budu vycházet – není předmětem zkoumání, co já jakožto analytik považuji za moderátorovu výzvu k hostově akci, nýbrž co za tuto výzvu považují hosté. Protože specifický řád střídání replik v diskuzním pořadu (jak také později vysvětlím) ukládá hostům reagovat jen na výzvy moderátora, bude tak z přepisů zřejmé, které Moravcovy repliky hosté považovali za výzvu a k nimž se poté začali vyjadřovat.

Dělení otázek podle formy

Na dělení otázek je možné nahlížet z různých úhlů pohledu. Jedním z možných dělení, je dělení podle formy. Grepl a Karlík (1998) uvádí z tohoto hlediska dělení otázek na otázky zjišťovací a otázky doplňovací:

Otázky zjišťovací jsou takové otázky, kterými se tazatel ptá na platnost či neplatnost určitého jevu. Tyto otázky mohou mít (vzhledem k tomu, že mluvčí při kladení otázky nezná odpověď) formu kladnou i zápornou (Chceš jít ven / Nechceš jít ven?), popř. disjunktivní (tj. vyjadřující obě potenciální možnosti odpovědi - Udělal jsi to, nebo neudělal?).

Specifickým typem zjišťovací otázky jsou otázky **presumptivní**, které de facto předpokládají platnost toho, na co se ptají a nenabízejí možnost výběru kladné či záporné odpovědi. Tyto otázky mohou mít tázací formu, ale často bývají ve formě oznamovací, a tázací funkce je vyjádřena přídatnou částicí typu *že, ne, co* apod. pronesenou s tázací intonací.

Deliberativní otázky jsou takové, které mluvčí pronáší (zejména) sám sobě. Vyjadřuje se jimi zpravidla nejistota či nerozhodnost (Je možné to vůbec stihnout? Neměl bych jí to říct?)

Grepl a Karlík (1998) v rámci formálního dělení otázek uvádějí i **zjišťovací otázky nepravé**, které podle uvedené definice otázkami vlastně nejsou. Zpravidla se jedná o výpovědi s tázací formou, které však nemají tázací funkci. Do nepravých zjišťovacích otázek se řadí řečnické otázky, které mají funkci návrhu, námitky, odmítnutí, tvrzení nebo výtky (Copak jsem ti to neřikala? To musíte tak křičet?). Další nepravou otázkou jsou otázky podivové, které jsou výrazem podivu nad neočekávaným jevem a nemají tedy tázací funkci (Ty už zase nemáš práci? Cože, vy se zase stěhujete?)

Otázky doplňovací slouží k získání, tedy doplnění informací, které jsou v otázce zastoupeny tázacími slovy jako např. *který, kdo, kam, proč, jaký* apod. Na tázaném je tedy nahradit tato tázací slova konkrétním údajem, přičemž oblast možných odpovědí je dána právě tázacím slovem (tzn. např. při otázce s tázacím slovem *kdy* bude odpovědí časový údaj apod.). Tyto otázky tedy zpravidla mívají formu: tázací slovo + oznamovací nebo podmiňovací způsob, ale pozice tázacího slova se může měnit (může být např. na posledním místě).

I otázky doplňovací mohou být **deliberativní** a stejně jako u otázek zjišťovacích je pomocí nich vyjadřována nejistota a nerozhodnost (Co mu asi tak mám říct? Kam jsem si to mohl založit?)

Doplňovací otázky také mohou mít jinou než tázací funkci. Řečnické otázky doplňovací vyjadřují např. odmítnutí nějakého tvrzení nebo námitku (Ale přece jsme to tak dělali vždycky!). Podivové otázky doplňovací. (Grepl/Karlík, 1998).

Zmínění autoři rozlišují podle formy ještě jeden typ otázek, a to *otázky opakované*, které mají zejména kontaktnou a textotvornou funkci. Typické pro ně je, že jsou vždy reakcí na již položenou otázku. Dávají najevo, že mluvčí s odpovědí váhá (např. neví jak nebo co odpovědět), nebo že se chce vyhnout přímé odpovědi na původní otázku.

Pro ilustraci takových typů otázek přímo v analyzovaném mediálním dialogu předkládám konkrétní použití otázky zjišťovací, disjunktivní a doplňovací v analyzovaném pořadu OVM:

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{29}

VM: ((nádech)) vy: ste: ve středu e podal demisi jako premiér, v úřadu premiéra ste byl když budeme počítat ty povolební měsíce celkem (.) patnáct měsíců. **jaké slovo či věta nejlépe vystihuje těch patnáct měsíců jiřího paroubka ve funkci premiéra**

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{198}

VM: marie benešová i vy **vy se cítíte jako známá tvář** kterou e česká strana sociálně demokratická dala na sever čech aby přilákala voliče?

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{237}

JD: určitě by nám šlo především o to aby byly zvýrazněny prvky poměrného zastupování a: e asi bychom se nebránili lichému počtu ee poslanců to je určitě ee dobré číslo [a:le]

{238}

VM: **[sto padesát jedna] jak ee navrhuje politika dvacet jedna, nebo jenom plus jeden či minus jeden [sto devadesát devět]**

Ve své práci budu s tímto rozdělením pracovat jen částečně. Analyzované otázky budu dělit do kategorií otázek doplňovacích, zjišťovacích a disjunktivních (pro něž v práci použiji dle mého názoru lépe vypovídající termín alternativní). Podrobnějším rozdělením těchto typů otázek do uvedených podkategorií se v analyzovaném pořadu zabývat nebudu.

Otázky je možné podle formy rozdělit ještě dalšími způsoby než jen na výše jmenované – při své analýze např. použijí dělení na otázky otevřené a uzavřené (viz Clayman/Heritage, 2004; Heritage, 2002a; Müllerová 1982; Trojanová, 2000).

Otevřenými otázkami jsou takové dotazy, které dávají dotazovanému široce vymezený prostor pro volbu odpovědi, na rozdíl od **otázek uzavřených**, které vyžadují odpověď krátkou, stručnou a častov předem stanovené podobě. Otázka otevřená je např. *Co si myslíš o novém řediteli?* nebo *Proč jsi to udělal?* Otázka uzavřená pak *Jakou barvu má tvoje nové auto?* nebo *Kolik ti je let?* Příkladám ukážku použití těchto typů otázek přímo v analyzovaném pořadu. Otevřená otázka:

Otázky Václava Moravce, 1. 10. 2006

{112}

VM: slova režiséra e scénáristy i herce ladislava smoljaka co si václav havel myslí o tezi, že vlastně stále ještě není pozdě zakázat komunistickou stranu čech a moravy jak tvrdí smoljak.

Uzavřenou otázku pak Moravec použil např. následovně:

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{104}

VM: konstatuje (.) pro tuto chvíli politolog bohumil doležal (.) ee pane (.) předsedo otevírá se podle vás e prostor pro (.) vytáhnutí káesčéem ((míněno KSČM)) z politické izolace tím, kdyby vojtěch filip stanul v čele káesčéem ((míněno KSČM)) (.) jiří paroubek je velmi vstřícný.

Další typy otázek použité při analýze

Při své analýze se budu využívat i další dělení otázek, která však nezapadají do klasické lingvistické klasifikace. Přehled těchto kategorií uvádím zde:

Za **jednoduché otázky** budu v této práci, stejně jako Havlík (2008a) nebo Clayman a Heritage (2002), považovat takové dotazy, které byly vyřčeny bez jakéhokoliv úvodu nebo kontextualizující části (viz zmiňované prefatory statements – Clayman/Heritage, 2004, Greatbatch, 1988; Heritage/Greatbatch, 1991, Heritage, 2002a). Oproti tomu **komplexní dotazy** jsou takové, jež takováto kontextualizující část doprovází, ať již před samotnou otázkou, nebo kdekoli jinde ve výpovědi. Příklad jednoduché otázky a následně komplexního dotazu ukazují následující úryvky z pořadu OVM.

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{136}

VM: dámy a pane. máte už nějaký slogan, pro vaši senátní kandidaturu, který e jasně ukáže co z vašeho pohledu bude hlavní v těch senátních podzimních volbách. začněme u vás paní senátorko když vy mandát obhajujete?

{137}

DF: no že bych měla přímo vycizelovaný slogan už ne ale už určitě vím asi: jakým směrem se to bude ubírat [protože]

{138}

VM: [co budete] považovat vy za za nejdůležitější [v té kampani]

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{82}

VM: když hodnotíme činnost e vlády premiéra jiřího e paroubka ta:k e už před e volbami v k- květnových otázkách speciál e sme v jednom z krajů diskutovali o možnosti umístění americké protiraketové základny na českém území, už tehdy vaši kandidáti v rozhovoru ee mluvili o nutnosti veřejného všelidového hlasování k té otázce e vy ste několikrát řekl že ste proti umístění základny. platí to stále. tento váš názor

Od Havlíka (2008a) přejímám také kategorii *návodných otázek*, jimiž jsou myšleny takové otázky, které silně preferují nějakou odpověď (Havlík uvádí, že takovéto dotazy mají často podobu zjišťovacích otázek).

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{327}

VM: e pojďme se právě o tom bavit protože občanská demokratická strana ve svých dokumentech, ve školství píše že (.) e zruší omezení pro existenci malých škol, e teď budu citovat tam kde si občané (.) a zřizovatelé školy přejí a sou ochotni případné vyšší náklady na existenci škol uhradit z vlastních zdrojů nesmí jim v tom stát bránit nadbytečnou byrokracií například stanovením minimálního počtu dětí ve třídě (.) nemůžete být označeni (.) svým způsobem za populisty jestliže petra buzková řekla (.) že šest (.) žáků ve třídě je e číslo řekněme poměrně (.) slušné.

Od Havlíka přejímám také kategorii *výzvodých dotazů*, za které budu považovat takové výpovědi, které moderátor pronáší jako tvrzení, mají tedy formu oznamovací věty (popř. jinou než tázací formu) a u nichž moderátor od hosta čeká, že se k těmto tvrzením vyjádří (což je rozpoznatelné z faktu, že hostu předá slovo a dá mu prostor se vyjádřit). Zpravidla se jedná o výpovědi, kde moderátor prezentuje fakta, údaje z výzkumů nebo dřívější hostovy projevy apod., prostřednictvím nichž moderátor hostu oponuje. Od hosta se pak čeká reakce a vyjádření se k této oponentuře. Je však důležité upozornit, že ne všechny ‚výzvy k vyjádření se‘ musí proběhnout jako moderátorovo oponování. Moderátor může jen prezentovat fakta, k nimž se má host vyjádřit, aniž by se jednalo o oponování něčemu, co host řekl nebo udělal. V následujícím úryvku je příklad Moravcovy výpovědi, ke které je očekáváno, že se host vyjádří (což host skutečně provede).

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{234}

VM: a a jiří [dědeček určitě]

{235}

MB: [v rámci těch ( )]

{236}

VM: kandiduje do senátu aby zabránil (.) posílením většinových prvků jak o tom mluvila daniela filipiová

{237}

JD: určitě by nám šlo především o to aby byly zvýrazněny prvky poměrného zastupování a: e asi bychom se nebránili lichému počtu ee poslanců to je určitě ee dobré číslo [a:le]

Nyní se již dostáváme ke kategoriím, se kterými Havlík ve svém výzkumu nepracoval a které tak odlišují můj přístup od Havlíkovy pilotní práce.

Při analýze budu pracovat také s pojmem *reformulace*, což je výraz používaný např. Světlou Čmejkovou (1999, 2003), který označuje takové výpovědi, v nichž moderátor vlastními slovy shrnuje předchozí hostovu výpověď. Často tyto výpovědi začínají výrazy jako *Chcete tím říci, že; Rozumím tomu správně, že* apod. Někdy však moderátor využívá reformulace nejen ke shrnutí předchozí výpovědi hosta, ale také pomocí ní prezentuje možný důsledek či kontroverzní vyznění hostových tvrzení a tímto způsobem mu oponuje. Ať je však reformulace využita k prvnímu nebo druhému účelu, v obou případech moderátor zpravidla od hosta očekává, že se k této reformulaci vyjádří – odmítne ji nebo ji přijme. A právě tyto situace budou také součástí mé analýzy. V případě, že moderátor provede reformulaci, ale již hostovi slovo nepředá, nesplňuje takováto replika parametry

otázky pro tuto práci stanovené a nebude tak do analýzy zahrnuta. V následující ukázce je příklad Moravcovy reformulace:

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{31}

MR: [ne:] teď odpověď je: ee asi taková. já s mirkem grebeníčkem sem v politice od roku: devatenáct set devadesát myslím si že ho znám velice dobře, a: sem přesvědčený že: ee ví co dělá a co říká. e to co (.) teď, v posledních týdnech je není nic nového, v červnu nám oznámil, že vlastně e nechce setrvat ve funkci předsedy, a: domnívám se: po: tolika letech zkušenosti e práce v politice (.) za kterou je mu nepochybně třeba poděkovat, (.) tak ee když ee vysloví takový soud a (.) za (.) tři čtyři měsíce v podstatě se (.) nestane nic odlišného neustále vlastně opakuje tentýž názor, tak ví co říká, a je třeba z toho vycházet brát to vážně

{32}

VM: to [znamená,]

{33}

MR: [já sem,]

{34}

VM: vy ste pro to aby prvního října [byl zvolen nástupce ( ) předsedy]

Jako **negativní otázky** označuji takové dotazy, v nichž má tázací sloveso negativní formu, tedy např. *Není to spíš tak, že jsi na to zapomněl? Nechceš si jít zaplavat?* Moravec negativní otázku použil např. takto:

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{208}

VM: a například jedna ze změn ústavy může být stanovení jak už bylo řečeno e lichého počtu poslanců a nebo dokonce zrušení senátu. protože politika dvacet jedna mirka e čejková, kandidují do senátu aby ho (.) zrušili, **není to populistický ee slib když k tomu je zapotřebí třipětinová e většina a: a: jeví se to: e co se ve vztahu k veřejnosti týče jako velmi populární [zrušení senátu]**

Poslední kvantitativně sledovanou kategorií jsou *provokativní poznámky*. Jimi jsou myšleny moderátorovy poznámky, ať už v podobě otázky nebo tvrzení, často s ironickým podtextem, nadsázkou nebo kontroverzním vyzněním, jejichž cílem je vyprovokovat hosta k reakci. Příklad provokativní poznámky uvádím v následující ukázce:

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{48}

VM: [ptám se ještě jednou proč nechcete kan]didovat na předsedu.

{49}

MR: ee takže: nepochybně: m jako v minulosti třeba přišli z regionů tak schopní lidé jako třeba rujbrová braný někteří v regionech čekají jako třeba babka (.) nebo e máme nově ee budoucího lídra ve středních čechách grospiče, takže já sem přesvědčený že strana má dostatek ee politických talentů no a já osobně,

{50}

VM: vy [nejste poli]tický

{51}

MR: [součas-]

{52}

VM: talent asi.

{53}

MR: e já myslím že svůj (.) dejme tomu (.) skromný talent realizuju teď v bruselu.

{54}

VM: =ano to znamená že už ste za zenitem. [( )]

{55}

MR: [nej]sem za zenitem já pracuju v bruselu. a: jak říká konec[konců jeden římský]

Postup analýzy

V předchozí části práce jsem uvedla důležité pojmy a východiska, které jsou nezbytné pro pochopení principů, na nichž bude stavět kvalitativní analýza Moravcových výpovědí. Definovala jsem si také pojem otázky tak, jak s ním budu pracovat při kvantitativním zpracování otázek Václava Moravce. Nyní popíšu jednotlivé a fáze kroky analýzy, podle nichž budu postupovat.

Výzkumný vzorek

První část věnuji výzkumnému vzorku – tomu, jak vznikl a jakým způsobem s ním budu pracovat.

Při analýze se budu zabývat rozbořením tří dílů pořadu Otázky Václava Moravce, vysílaných v průběhu let 2005 a 2006. Vzhledem k propojení kvalitativních a kvantitativních postupů jsem analyzovala právě tři díly pořadu – počet Moravcových otázek považuji za dostatečně velký na to, aby bylo možné provést jejich kvantifikaci a učinit z ní závěr (byť, jak jsem uvedla v úvodu, nepočítá tato práce s komplexní a všeobecnou analýzou Moravcova komunikačního stylu, neboť na tu by byla potřeba výzkumů několik), zároveň je však počet tří dílů ideální pro provedení kvalitativního průzkumu a všímání si jevů, se kterými kvantitativní analýza nepracuje nebo je není schopná zachytit.

Analyzovány budou tři díly pořadu Otázky Václava vysílané v letech 2005 a 2006, konkrétně 18. 9. 2005, 20. 8. 2006 a 1. 10. 2006. Při analýze budu využívat konverzačně-analytických postupů, které pracují s textovými přepisy rozhovorů. Pro zachování co nejvyšší možné objektivity a nezájatosti při přepisech jsem zvolila již hotové přepisy těchto pořadů dostupné v korpusu DIALOG⁹. Přepisy nejsou vyhotoveny přesně podle pravidel, která jsou pro konverzační analýze obvyklá, nicméně hlavní důležité prvky, jako je rozepsání do replik, overlap, pauzy, navázání bez pauzy apod., v přepisu zaznamenány jsou (porovnání transkripčních značek z korpusu DIALOG a běžně používaných značek konverzační analýzy uvádím v příloze č. 1 a 2). Většina transkripčních znaků využívaných v konverzační analýze tedy byla využita i v přepisech pro korpus DIALOG.

Při analýze nebudu pracovat jen s textovými přepisy rozhovorů, ale také s videozáznamy všech dílů pořadu, dostupných v on-line archivu České televize¹⁰. Z nich budu vycházet zejména v situacích, jejichž průběh nebude z pouze písemného přepisu zřejmý nebo jednoznačný, např. v situacích, kdy z přepisu nebude zřejmé, zda moderátor výpověď pronesl jako konstatování, nebo zda se jednalo o větu tázací – rozdíl v obou možnostech byl totiž mohl být jen v intonaci, s níž je daná výpověď pronesena. I když by takováto výpověď byla v každém případě zařazena do zkoumaných otázek, hrálo by toto rozlišení roli v tom, do které stanovené kategorie otázku zařadit – zda se jedná o výzvu bez interogativní formy, nebo zda šlo o otázku pronesenou tázací větou, kterou by pak následně bylo možné kategorizovat dále např. do otevřených či uzavřených otázek (viz kapitola o rozdělení otázek při analýze).

Konkrétní díly k analýze byly vybrány na základě dvou stanovených parametrů výběru – v rámci zajištění nezájatosti při přepisu byly vybírány pořady, jejichž přepisy jsou dostupné v korpusu DIALOG. Druhým kritériem byla dostupnost vybraných dílů v online videoarchivu České televize, aby

⁹ Dostupné na stránkách <http://ujc.dialogy.cz/?q=cs/node/35>.

¹⁰ Dostupné na stránkách <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1126672097-otazky-vaclava-moravce/video/>

bylo možné doplnit v případě potřeby analýzu přepisů i vizuálním záznamem diskuze. Výsledkem výběru na základě těchto dvou parametrů jsou již uvedené tři díly pořadu OVM.

Kvalitativní analýza

Při kvalitativní analýze budu vycházet ze zmiňovaných přepisů z korpusu DIALOG. Každý jednotlivý pořad bude analyzován, tj. hodnocen od svého začátku až do konce s tím, že důraz bude kladen na hledání takových jevů, které pomohou odpovědět na stanovené otázky. V analytické části pak budou předloženy tyto vybrané jevy spolu s konkrétní ukázkou z daného dialogu a popisem a rozбором konkrétního jevu.

Kvantitativní analýza

I kvantitativní analýza bude stavěn na přepisech z korpusu DIALOG. Rozepsáním dialogů na jednotlivé repliky budou Moravcovy výpovědi snadno identifikovatelné a na základě stanovených kritérií (viz kapitola Otázky v mediálním dialogu) budou tyto hodnoceny (zda se jedná či nejedná o otázku) a posléze zařazeny do stanovených kategorií.

Zde je potřeba uvést, že stejně jako v Havlíkové výzkumu (2008a), bylo k možno k jedné otázce přiřadit více rysů, např. otázky zjišťovací spadají zároveň pod otázky zavřené, není to však jediný typ otázek, který by byl pod zavřené otázky zařazen, a proto se jejich počet nerovná. Některé kategorie byly přiřazeny jen některým typům otázek.

Vzhledem k tomu, že některé otázky tak, jak jsem je definovala pro tuto práci, nemají podobu tázací věty, resp. podobu otázky v tradičním slova smyslu (viz Grepl/Karlík, 1998), nejsou všechny otázky zařazeny do jedné z kategorií doplňovacích, zjišťovacích nebo vylučovacích otázek. Ze stejného důvodu pak nemusí součet otevřených a uzavřených otázek dát dohromady celkový počet analyzovaných dotazů. Např. provokativní konstatování, které není pokládáno jako otázka v původním slova smyslu, není možné do těchto kategorií zařadit. Viz například provokativní poznámka v následující ukázce:

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

JP: je lepší odsunout přijetí eura pokud by se mělo sahat do nějakých sociálních výdajů e na kterých se podílely všechny politické strany. Jen tak mimochodem ten taková ta jak já tomu říkám lidová tvořivost. To znamená to co bylo nad rámec vládních návrhů. Schváleno v průběhu zejména těch e jarních měsíců v senátu a zejména v poslanecké sněmovně (.) a pak tedy v senátu abych byl přesný tak

to je dvacet miliard korun kdybychom těch dvacet miliard korun.
Nemuseli vydávat navíc tak bychom dneska neměli ten problém s tím
půl procentem
{71}

VM: škoda že v tom jede i sociální demokracie

Oproti tomu však každá analyzovaná otázka spadá buď do kategorie otázek jednoduchých, nebo komplexních, a proto součet otázek v těchto dvou kategoriích dává dohromady celkový počet analyzovaných otázek.

Z tohoto celkového počtu otázek je také pro každý díl vypočteno procentuální zastoupení jednotlivých typů otázek. Opět je nutné upozornit, že vzhledem k faktu, že některým otázkám bylo přiřazeno více kategorií, nedává součet procent jednotlivých otázek dohromady 100 %, ale logicky bude vyšší.

Dále je nutné k analýze uvést, že jako otázka bude do analýzy z jedné výpovědi zahrnut jen poslední dotaz, a to i v případech, že ve výpovědi bylo položeno tázacích vět několik. Důvodem je fakt, že pro analýzu beru otázku jako výzvu k vyjádření se, k akci, a tak i když je ve výpovědi položeno dotazů několik, jedná se stále o jednu výzvu k akci, tudíž ji počítám jako jednu otázku. Vzhledem k tomuto faktu se tak celkové počty otázek v mém výzkumu a v analýze Martina Havlíka (který analyzoval stejný díl pořadu OVM, a to z 1. 10. 2006) nebudou shodovat, neboť Havlík (2008a) s nejvyšší pravděpodobností (v dokumentu s analýzou bohužel toto ozřejměno nemá) započítal do analýzy každý jednotlivý dotaz moderátorem pronesený.

Výsledky kvalitativního a kvantitativního výzkumu pak shrnu ve finální části této práce a v závěru se na základě těchto výsledků pokusím odpovědět na stanovené otázky.

Teoretický rámec analýzy

V této části práce bych ráda jen stručně představila teoretické pozadí a vývoj konverzační analýzy, z jejichž metod při rozboru výpovědi Václava Moravce vycházím, neboť většina poznatků o konverzační analýze (potřebných pro pochopení východisek analýzy) již byla prezentována v části zabývající se metodologií.

Etnometodologie a zkoumání dialogu

Původ a základy etnometodologie

Konverzační analýza jako směr, resp. způsob zkoumání dialogů se vyvinula z etnometodologie, (často proto také bývá používán delší, avšak přesnější název etnometodologická konverzační analýza).

Mezi autory aktivně se věnující etnometodologii jsou např. již zmínění Steven Clayman (1995; Douglas/Clayman, 1991) a John Heritage (např. 1987). Samozřejmě není náhoda, že tito autoři jsou zároveň významnými představiteli konverzační analýzy, neboť tyto dva směry mají společný původ i základní principy vnímání sociálního řádu. V českém prostředí je to zejména Jiří Nekvapil (2000).

Stručnou definici tohoto směru nabízí např. právě Nekvapil, který etnometodologii popisuje následovně:

„Studuje produkci, resp. reprodukci sociální skutečnosti v každodenním životě, a to se zřetelem k metodám, které členové příslušného kulturního společenství při produkování sociální skutečnosti a jejího řádu používají. Složený výraz "etnometodologie" naznačuje, že jde v této výzkumné oblasti jednak o metody či postupy zvládání každodenních záležitostí, jednak o to, že tyto metody jsou vlastní všem členům příslušného společenství, resp. etnika – nejde tedy o metody ve smyslu vědeckých metod.“ (Nekvapil, 1999-2000, str. 80)

Etnometodologie se tedy zabývá každodenními činnostmi členů určité společnosti, tím, jak těmto činnostem členové rozumí, jak je interpretují, a zároveň se tento směr snaží rozkrýt řád, kterým se dané činnosti řídí. Konkrétní příklad, ze kterého je naprosto zřejmé, o co se etnometodologie snaží, nalezneme opět u Nekvapila:

„[Členové společnosti; pozn. není v původním textu uvedeno] Vejdou například do obchodu s oděvy – a jsou v organizaci. Zde (a nikoli na ulici) se stávají nositeli sociální kategorie zákazník s normativně očekávanými aktivitami jako žádat o určitý druh zboží; přehrabovat se v něm a volit z několika možností; odcházet se zbožím do zkušební kabinky, a tedy

dokonce mizet z očí personálu; přenášet zboží z jednoho místa na druhé, nicméně v rámci přesně vymezeného prostoru atd. Hranice organizace není tedy pro lidi záležitostí teoretickou, s níž by si na rozdíl od odborníků lámali hlavu, nýbrž záležitostí praktickou, kterou zvládají v konkrétních situacích. Lidé vědí o těchto hranicích, rozpoznávají je, jsou schopni o nich komunikovat, orientují se na ně ve svých aktivitách a jsou takto součástí organizace, resp. sami jsou organizací. Úkolem etnometodologie je pak analyzovat metody, jimiž lidé organizaci (včetně jejích hranic) ve svém praktickém uvažování a praktickém jednání (včetně aktivit verbálních) uskutečňují. Podstatné je to, že toto uskutečňování, ačkoli je vždy vázáno na zcela konkrétní interakční situaci, v zásadě neprobíhá chaoticky – všude je třeba předpokládat řád.“ (Nekvapil, 2010, str. 497)

Důležité je ohledně etnometodologie také zmínit, že smyslem etnometodologie je pochopení řádu v jednání členů určité společnosti tak, jak skutečně funguje a jak je praktikován – nejde tedy o vytváření apriorních vědeckých kategorií, do kterých se sociální skutečnost zařadí, ale o respektování kategorií, jak je chápou a používají členové dané společnosti. Každý účastník interakce je tak de facto brán jako jakýsi praktický sociolog a snahou etnometodologie je zjistit, jak tento praktický sociolog kategorizuje sociální skutečnost, jaký jí dává řád, aby porozuměl světu, v němž žije. (Petrušek, 1996, s. 283)

Vznik etnometodologického studia dialogu

Etnometodologické zaměření na každodenní lidské činnosti samozřejmě nemohlo ze své pozornosti vynechat lidskou řeč, resp. v rámci zaměření na každodennost – běžné každodenní rozhovory. Těmi se začala zabývat právě konverzační analýza.

Hutchby a Woofitt (1998) ve své knize uvádí, že metoda konverzační analýzy původně vznikla jako odpověď na snahu Harveyho Sackse (považovaného za zakladatele konverzační analýzy) co nejobektivněji zkoumat sociologické jevy, podobně jako lze provádět výzkumy např. v přírodních vědách. Jedním z klíčových problémů, na které Sacks narazil a které podle něj byly překážkou v této objektivitě, byla nemožnost zopakovat výzkum vícekrát za stejných podmínek. Protože např. buňky se chovají stále stejně, na stejnou akci přijde vždy stejná reakce a není složité nasimulovat stejné podmínky vícekrát. Naopak u lidí je pravděpodobně nemožné vytvořit naprosto totožné podmínky několikrát, a i kdyby se to podařilo, není tím zaručeno, že stejné podněty přinesou stejné reakce. Sacks tento problém neopakovatelnosti výzkumu vyřešil tím, že začal analyzovat data, která opakovatelná jsou – totiž běžné každodenní rozhovory zaznamenané na audio nosiči. Díky tomu tak byl výzkum opakovatelný, kolikrát bylo potřeba, neboť kdokoliv si mohl analyzovaný rozhovor znovu

přehrát a hodnotit závěry výzkumu, popř. sám provést výzkum znovu. Nahrávání dialogů však kromě opakovatelnosti přineslo ještě jednu výhodu – při výzkumu bylo možné kteroukoliv potřebnou pasáž přehrávat znovu a znovu, což samozřejmě přispělo k možnosti materiál důkladněji analyzovat a zabývat se i jevy, které by bez záznamu nebylo možné zkoumat. Tento způsob analýzy přetrvává v podstatě až dodnes, jen k zvukovým záznamům se přidaly záznamy audiovizuální, které nabízejí další rozměr jevů, které je možné brát při analýze v potaz.

ANALYTICKÁ ČÁST

V této části práce se budu zabývat analýzou konkrétních mediálních dialogů, jejichž principy fungování jsem popsala v předchozích částech práce. Cílem této části je nalézt odpovědi na stanovené otázky a přispět tak k současnému poznání fungování sociálního řádu v mediálních dialozích.

Zabývat se budu analýzou tří dílů pořadu Otázky Václava Moravce, jejichž výběr jsem uvedla v části zabývající se metodologií práce.

Pořad Otázky Václava Moravce je televizní diskuzní pořad vysílaný veřejnoprávní Českou televizí (ČT1 a ČT24), jehož hosty bývají nejčastěji politici a odborníci. Témata tohoto pořadu tedy bývají většinou politická. Václav Moravec je zkušeným moderátorem s více než desetiletou praxí, působil jako redaktor a moderátor v několika rádiích, a to veřejnoprávních i soukromých, televizní zkušenosti má zejména z působení v České televizi, kde již od roku 2004 (s krátkou přestávkou) uvádí pořad OVM.

Pořad Otázky Václava Moravce je poměrně častým tématem analýz, několikrát mu svou pozornost věnoval zejména Martin Havlík (2007, 2008a, 2008b), ale i další autoři. O všeobecném zájmu o tento pořad svědčí i nespočet studentských prací, věnovaných tomuto tématu.

Kvalitativní analýza

V teoreticko-metodologické části práce jsem si stanovila otázky, na něž budu v rámci analýzy vybraných dílů pořadu OVM hledat odpovědi. Není mým cílem zevrubná analýza a popis všech Moravcových výpovědí, ale zaměřím se na vybrané jevy, které mi pomohou zodpovědět zmíněné otázky.

Pro větší přehlednost a snadné dohledání odpovědí na jednotlivé otázky rozdělím tuto část analýzy na podkapitoly zastupující jednotlivá témata, která mě zajímají a na něž se v dané části práce zaměřím.

Předávání slova hostům

První, co bych, co se Moravcova předávání slova hostům týče, ráda zmínila, je naprosto zřejmá a téměř až všudypřítomná snaha Václava Moravce získat o svých hostů jasná stanoviska k probíraným, předem stanoveným tématům. S tímto záměrem moderátor pracuje již při formulování otázek, jež svým hostům pokládá. Tyto otázky tam mívají velmi často podobu jasně položených otázek s velmi malým prostorem pro uhýbání při odpovědi. Host je tedy vzhledem k tomuto faktu nejenže nucen

vybírat z velmi úzce stanoveného okruhu možných odpovědí, ale moderátor má také vzhledem k tomuto faktu poměrně snadnou práci při identifikaci (ne)přítomnosti odpovědi, již se pak může snáz domáhat.

Taková otázka mívá podobu uzavřených otázek, často ve formě otázek zjišťovacích. Pro ilustraci uvádím příklad několika Moravcových takto úzce zaměřených otázek:

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

[100]

VM: platí to co jste řekl dvacátého a šestého června. že pokud e bude ivan langer ministrem e vnitra že takovou vládu prostě vy tolerovat nebudete?

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{240}

VM: kd- když ste obě dvě vstupovaly do politiky e měly ste předpokládám hodně ideálů e měly, či nikoli

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

VM: vy myslíte že to je kampaň občanských demokratů, kauza unipetrol (.) proti proti [čéeesedé? ((míněno ČSSD))]

K tématu střídání replik je ještě nutné uvést, že v Moravcových replikách je patrná také snaha udržovat rozhovor divácky zajímavý, a to vnášením kontroverzních témat, resp. formulacemi, u nichž je předpoklad, že určitou kontroverzi vyvolají. Tato Moravcova snaha je opět patrná již z pokládání otázek hostům, kde Moravec volí buď přímo celé téma, nebo případně formulaci otázky, vůči nimž se host pravděpodobně bude chtít ohradit (v rámci zachování pozitivní prezentace sebe sama či skupiny, kterou zastupuje, o níž jde účastníkům televizní politické diskuze především). Moravec však, jak jsem uvedla, pokládá otázky v takovýchto situacích často úzce definované, takže host má jen velmi malý prostor pro vymanění se z dané situace. Jako příklad uvádím následující úryvky:

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{39}

VM: =mu- můžu můžu tady začít, e abychom ee šli strukturovaně. e podívejme se do programového prohlášení e vlády na několika místech se v něm dočteme že prioritou vlády je stabilita veřejných financí. ((nádech)) když to řekneme hezky česky (.) rozumné fungování státní

pokladny a snižování schodku státního rozpočtu a to kvůli přijetí eura v roce dva tisíce deset. v programovém prohlášení sem teď našel větu a teď budu citovat doslova vláda bude ve své rozpočtové politice důsledně dodržovat konvergenční program. konec citátu, pro úplnost ee návrh ee státního rozpočtu na příští rok porušuje tento závazek z programového prohlášení. pane premiére ste si toho vědom?

Ve zmíněné ukázce dostává moderátor hosta do svízelné situace – už samotné moderátorem prezentované faktické informace před položením otázky jsou věcí, vůči které by se host pravděpodobně chtěl (opět ve smyslu zachování pozitivní sebereprezentace) ohradit. Takovou možnost však položená otázka nenabízí a hostu nezbyvá než odpovědět formou, již si položená otázka stanovuje – ano, nebo ne. ‚Potíž‘ je však v tom, že ani jedna z navrhovaných odpovědí nevyznívá pro hosta příznivě, neboť přiznání, že si není vědom, zda plní či neplní volební program, není obecně pozitivně vnímaný jev, stejně tak jako druhá možnost odpovědi, že si neplnění volebního programu vědom je.

Prezentované ukázky předávání slova hostům pocházeli ze dvou analyzovaných dílů pořadu. Třetí analyzovaný díl (1. 10. 2006) se, co se předávání slova hostům týče, v mnohém liší. Jediným hostem tohoto dílu je Václav Havel, ke kterému Moravec (soudě dle způsob pokládání otázek) chová úctu či minimálně respekt. Moravcovy otázky mají v tomto díle odlišnou podobu. Jsou sice mnohdy velmi úzce specifikované, mnohdy silně preferující určitou odpověď, téměř vůbec však tyto možné odpovědi nevyznívají pro Václava Havla nepříznivě či způsobem, vůči kterému by se musel ohradit.

Dalším výrazným jevem, který se u ostatních hostů v ostatních analyzovaných dílech pořadu neobjevuje, jsou otázky formulované jako dotazy na pocity, subjektivní vnímání a prožívání určitých situací či událostí, viz následující ukázka:

Otázky Václava Moravce, 1. 10. 2006

{73}

VM: =vnímáte to, co používala (.) a vy vy ste naznačil že to vnímáte tak že média spor o majetek v rodině havlových používala i jako klacek proti václavu havlovi v prezidentské éře je je je to (.) je to (.) tak jak to vnímáte

{81}

VM: =vy vy cítíte to c- co saša vondra označuje mentální blok václava havla z václava klause?

Pro tento díl s Václavem Havlem je na rozdíl od dalších dvou dílů typické, že Moravec nechává hostu poměrně velkou volnost pro formulování odpovědi, a to co se formy i délky týče. Přestože otázky jsou

formulovány poměrně úzce, nechává Moravec Václava Havla odpovídat volnou formou a jeho odpovědi téměř nekoriguje. Naopak ve zbylých dvou dílech Moravec do hostových odpovědí často vstupuje, přerušuje je s požadavky na upřesnění odpovědi, pokládá dodatečné otázky či hostovy odpovědi reformuluje. Takové situace pak vypadají např. následovně:

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{38}

VM: =a vy: pánové rozumíte těm důvodům. protože veřejnost ee má pouze (.) obecné grebeníčkovy prohlášení jeho: pondělní stanovisko rozumíte důvodům proč miroslav grebeníček (.) považuje za bezpředmětné zůst[at v čele (KSČM)]

{39}

MR: [tak jistě sou] tam důvody vnitřní osobní, e (.) o těch se možná úplně ideálně nemluví ale těm důvodům které říká pan grebeníček, tak je: možné rozumět v tom směru, že: e není spokojen úplně se vším co je ve straně, a že by rád věděl viděl větší dynamiku v tom s ním zcela souhlasím [a domnívám se,]

{40}

VM: [to znamená je to] boj boj o e kandidátky, e zda: [na kan-]

{41}

MR: [a to vůb-] to se domnívám že tedy vůbec ne, to je spíš e boj o z- určitý způsob vnitřního života strany, a: tady jestliže je nespokojen a snaží se tu věc napravit, ať už tím že odejde nebo (.) ee návrhy které v tomto směru přednáší případně požadavky, tak je: naprosto namístě abychom se tím zabývali. my samozřejmě známe, e ee různé věci v naší straně které se nám dlouhodobě (.) nedaří vyřešit, a které by určité e (.) pozitivní impulzy potřebovaly.

Používání prefatory statements

Václav Moravec je zkušeným moderátorem, který si je dobře vědomý své role a povinností, které jsou s ní spojené, což se odráží i na jeho projevu. Prefatory statements, na které jsem se při analýze také zaměřila, při svém moderování politické debaty využívá hojně, a to k mnoha různým účelům.

První častý způsob použití úvodních pasáží k otázkám, je prezentování klíčových faktů a událostí, které jsou pro úplné pochopení dotazu nezbytné. Tyto pasáže mohou být určeny jak hostům, tak často ale také zejména divákům, kteří nemusejí být s daným problémem obeznámeni. To je např.

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{16}

VM: hezké dobré (.) poledne. ee vy ste oba dva členy nejužšího vedení komunistické strany čech a moravy. jednoduchá otázka. měla by káesčéem ((míněno KSČM)) miroslava grebeníčka přemlouvát aby zůstal, nebo by měl co nejrychleji odejít. pane místopřed[sedo.]

Jak je vidět z uvedeného příkladu, nemusí být tyto úvodní pasáže nijak dlouhé. V tomto případě se jednalo jen o krátkou větu ozřejmující divákům pozice hostů v KSČM, které bylo nutné znát pro pochopení položené otázky.

Dalším příkladem, jak Moravec prefatory statements využívá, že prezentace faktů a údajů, pomocí nichž otázku v podstatě formuluje (např. již prezentovaný úryvek {39} z 20. 8. 2006 o neplnění programového prohlášení). Nejde zde o to, aby moderátor hostům nebo divákům prezentoval jen jim neznámá fakta, ale přímo o položení otázky pomocí prezentovaných informací.

Moravec využívá prefatory statements také při své roli oponenta pozvaných hostů. Prezentací faktů vyvrací, zpochybňuje či relativizuje odpovědi hostů a nutí je tak jejich postoje obhajovat a podkládat protiargumenty.

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{21}

VE: [e mandát]ní smlouva je spojena s výkonem jeho funkce je to čistě technická záležitost, rozhodující je jestli bude chtít dělat dále předsedu ústředního výboru, a: jestli ho v tomto (.) e ústřední výbor podpoří nebo nepodpoří (.) pokud se: rozhodne pro demisi, domnívám se že není o čem jednat je potřeba takové rozhodnutí (.) respektovat, pokud se: rozhodne zůstat s nějakými podmínkami, potom budeme jednat o tom co dál.

{22}

VM: e počkejte ale on zcela jasně řekl že to je bezpředmětné aby zastával post předsedy káesčéem, ((míněno KSČM)) tudíž vy e necháváte miroslavu grebeníčkovu otevřená vrátka aby (.) zůstal předsedou káesčéem ((míněno KSČM)) [do voleb,]

Domáhání se odpovědi

Pokud se zaměříme na to, jak moderátor Václav Moravec trvá na zodpovězení stanovených otázek, není možné si nevšimnout, že je velmi vytrvalým a neodbytným tazatelem, který se různými technikami snaží hosty přimět k odpovědi na položenou otázku.

Jak už jsem řekla v úvodu kvalitativní analýzy, vyžaduje Moravec jasné a přesné odpovědi a zaujetí stanoviska k probírané tématice. Způsobů, jakými se tohoto cíle snaží dosáhnout, je několik. Zpravidla, pokud se host rozhovoří a Moravec neuzná jeho promluvu za relevantní odpověď, moderátor svou otázku zopakuje či ji hostu připomene. Pokud tento krok nezafunguje a host neodpovídá, využívá Moravec často reformulace, pomocí níž shrne hostovu výpověď a prezentuje v ní „odpověď“ sám (často ve vyznění, se kterým host může souhlasit jen těžko) a hosta vyzve k vyjádření se k dané reformulaci. Někdy reformulaci použije několikrát za sebou, než se mu dostane odpovědi, kterou uzná za dostatečnou, popř. než otázku vzdá a přesune se k jinému tématu.

Obsáhlou, ale názornou ukázkou nabízí následující úryvek:

{98}

VM: [z těch] informací promiňte z těch informací které teď máte k dispozici eee v čem ta jednání budou v pondělní jednání dua (.) topolánek paroubek v čem budou nejkomplicovanější

{100}

VM: platí to co jste řekl dvacátého e šestého června. že pokud e bude ivan langer ministrem e vnitra že takovou vládu prostě vy tolerovat nebudete?

{101}

JP: tak já jsem neměl výhrady jenom k ivanu langerovi ale například také k e sašovi vondrovi protože si myslím že ta zahraniční politika státu ee by se posunula poněkud jiným směrem než e kam jsme ji posunovali dosud,

{102}

VM: chcete tím říct že tato dvě jména by ta jednání mohla zablokovat?

{103}

JP: tak podívejte já e ačkoli se o mně říká opak (.) tak e já nejsem diktátor, a v rámci sociální demokracie se bude e v předsednictvu strany o těch věcech hlasovat, takže je možné že bude můj můj hlas přehlasován

{104}

VM: ale kdyby tomu tak nebylo tak by tato dvě jména mohla zablokovat

{105}

JP: =tato: dvě jména by nám v tuhleto chvíli vadila, nebo mu- musíme dostat určité určité záruky toho jak si představuje třeba pan langr ((míněno Langer)) koncepci práce policii, restrukturalizaci policie, a také musíme vědět jak se bude vyvíjet česká zahraniční politika. zda ty věci které na kterých třeba já osobně jsem e pracoval svými

intenzivními návštěvami e ve světě například v rusku v číně v brazilii zda tohleto všech- nebo v indii zda tohleto všechno nepadne pod stůl

{106}

VM: jedině [( )]

{107}

JP: [přilišnou] orientací

{108}

VM: promiňte jedině tyto záruky jinak by kvůli těmto dvou jménům mohla ta jednání [zkrachovat]

{109}

JP: [já si myslím] že: budeme určitě velkorysí ale potřebujeme jednat také ko- ee o konkrétním ee dopadu té politiky

V této ukázce Moravec svou otázku přeformuloval dokonce několikrát a několikrát tak požadavek za zodpovězení otázky zopakovat, než se mu dostalo jasné odpovědi, se kterou se pravděpodobně spokojil, protože svůj dotaz již znovu neopakoval.

Moravcovy reformulace

Z předchozích odstavců částečně vyplývá i způsob, kterým Moravec využívá reformulací. Je to jeden nástrojů, které se svým projevem využívá výrazně často. Většinou se však nejedná o reformulace v pravém slova smyslu, tedy že by jimi skutečně shrnoval to, co host právě řekl, ale reformulací Moravec využívá spíše k vymáhání si odpovědi na položenou otázku, jak jsem ukázala v předchozí podkapitole, popř. k určité provokaci hosta tím, že reformulaci provede v kontroverzním, někdy přímo opačném vyznění toho, co host řekl, čímž přiměje komunikační partnery k reakci a obraně.

Neutralistická pozice

V Moravcově projevem jsou zřejmé znaky toho, že se snaží udržet si neutralistickou pozici tak, aby nemohl být napaden s neprofesionálního prezentování vlastních názorů, popř. nadržování jedno zúčastněné straně. Moravec se ve svém projevem vyvaruje jakýchkoliv hodnocení hostových odpovědí, při prezentaci jakýchkoliv názorů se zásadně vždy odkazuje na třetí stany (využívá při tom citací z médií, popř. názory zevšeobecňuje – diváky zajímá apod.).

Závěry kvalitativní analýzy

V této kapitole jsem stručně shrnula a prezentovala výsledky kvalitativní analýzy Moravcových výpovědí s uvedením několika příkladů daného jevu přímo v komunikaci Václava Moravce.

Z kvalitativní analýzy vyplývá, že Václav Moravec je moderátor, pro nějž je typické, že chce mít průběh debaty pod kontrolou. Zřejmé to je jak z toho, jakým způsobem předává hostům slovo – jasně specifikuje položenou otázku a požaduje jasnou a přímou odpověď, ale také z faktu, že na zodpovězení dotazu trvá a neváhá otázku několikrát zopakovat a využít reformulací (často v kontroverzním vyznění), které mají hosta přimět k vyjádření se k dané otázce. Tyto reformulace zároveň slouží k oživení komunikace, vnesení jisté míry konfliktu, která je divácky atraktivní. To, že moderátor bere v potaz i diváky, je možné vidět i ve způsobu formulace otázek – Moravec se snaží předkládat divákům spolu s otázkami i fakta, která jsou potřebná k pochopení probíraného tématu i oprávněnosti položení otázky.

Typická je pro Moravce také profesionalita během rozhovoru – moderátor vždy používá takové prostředky, aby jeho neutralistická pozice nemohla být zpochybněna a nemohl být nařčen ze znevýhodňování či naopak preferování nějakého hosta či strany.

Kvantitativní analýza

Nyní se dostáváme ke kvantitativnímu rozboru Moravcových otázek, který by měl doplnit poznatky získané kvalitativní částí analýzy.

Protože byly analyzovány tři díly, z nichž sice všechny spojuje stejná stopáž 60 minut, nicméně se liší různým počtem účastníků dílů, zohlednila jsem kromě celkového počtu jednotlivých typů otázek také jejich procentuální zastoupení tak, aby jednotlivé údaje byly vzájemně porovnatelné a aby bylo na první pohled patrné, které typy otázek byly v každém díle pořadu nejvíce zastoupeny. Výsledky tohoto roztřídění znázorňuje následující tabulka:

Tabulka č. 1 Přehled zastoupení jednotlivých typů otázek v Moravcových výpovědích

	jednoduché dotazy	komplexní dotazy	zavřené otázky	otevřené otázky	doplňovací otázky	zjišťovací otázky	vylučovací otázky
18.9.2005	55	23	32	20	19	30	3
	70,51%	29,49%	41,03%	25,64%	24,36%	38,46%	3,85%
20.8.2006	50	30	38	15	14	38	1
	62,50%	37,50%	47,50%	18,75%	17,50%	47,50%	1,25%
1.10.2006	14	23	21	11	11	21	1

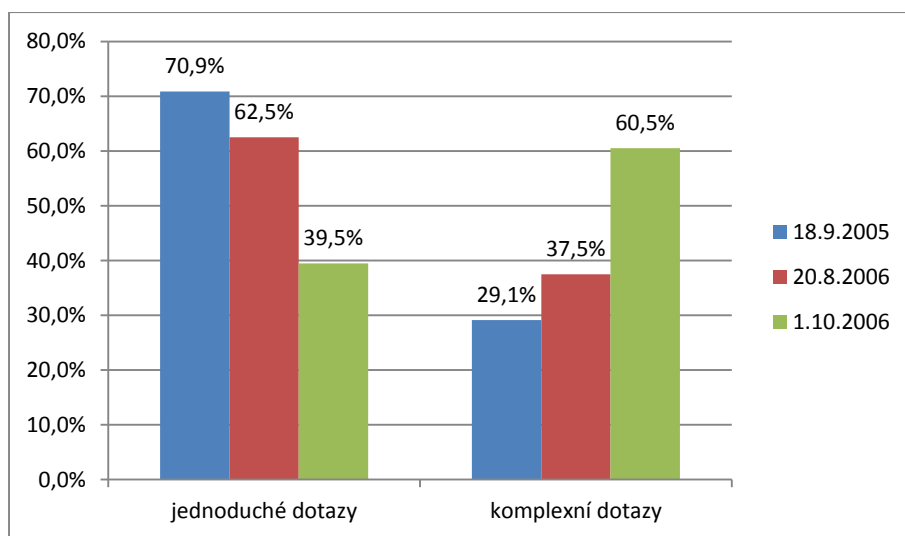
	37,84%	62,16%	56,76%	29,73%	29,73%	56,76%	2,70%
--	--------	--------	--------	--------	--------	--------	-------

	negativní otázky	návodné dotazy	výzvodé dotazy	reformulace	provokativní poznámky	CELKEM
18.9.2005	3	12	26	12	4	78
	3,85%	15,38%	33,33%	15,38%	5,13%	100%
20.8.2006	2	19	27	17	7	80
	2,50%	23,75%	33,75%	21,25%	8,75%	100%
1.10.2006	2	12	5	5	0	37
	5,41%	32,43%	13,51%	13,51%	0,00%	100%

Pro lepší přehlednost budou jednotlivé typy otázek v následující části práce zobrazeny v grafech.

Jednoduché a komplexní dotazy

Tabulka č. 2 Jednoduché a komplexní dotazy

Na první pohled je patrné, že v prvních dvou dílech pořadu výrazně převazovaly dotazy jednoduché. Pro tyto dva díly je typické, že Moravec uvedl nové téma pomocí komplexního dotazu a následné otázky s daným tématem spojené již kladl jako otázky jednoduché. Toto použití jednoduchých otázek je v daných dvou dílech nejčastějším způsobem, jak Moravec jednoduché otázky využíval. Tyto otázky však nemusely mít nutně tázací formu, ale Moravec mohl jednoduché dotazy klást také formou provokativních poznámek či reformulací v podobně konstatování. Jednoduché otázky jsou typické svou stručností a přímostí a jejich vyšší procentuální zastoupení (navíc právě ve formě následných dotazů) ukazuje na Moravcovu snahu dovést hosta k vyjádření jasného stanoviska k probírané

problematice. Aby bylo naprosto zřejmé, jak Moravec jednoduchých (a potažmo komplexních) dotazů využíval, překládám ukázkou jednoho takovéhoho použití:

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{247}

VM: ne ptám se proto že (.) obě dvě ste měly řekněme schodné, e osudy v tom že ste si zažily (.) mohu to nazvat hulvátství? když e o vás mužští kolegové mluvili tak jak mluvili to znamená (.) maskot ee líná dokonce e slovo které je možné označit za obecnou češtinu miloš zeman ve své knize (.) ee a: vy zase nezí- neřízená střela e nebo ba:rbina ((miněno Barbie)) občanské demokra[tické strany,]

{248}

KD: [já sem] já sem velmi ráda tou neřízenou střelou protože já když si za nějakým názorem stojím tak si myslím že to dokážu (.) svým kolegům vysvětlit a: za tímto názorem stojím a neuhýbám takže (.) e mě to nějakým způsobem neurazilo a samozřejmě že se (.) dočkáte od od svých od svých mužských kolegů jakéhosi takového (.) šovinistického přístupu ten tam samozřejmě u některých je

{249}

VM: je ho hodně, (.) v politice, e mužského šovinizmu který ste zažívaly (.) na vlastní kůži paní ministryně

{250}

PB: já si myslím že v politice je ho zhruba stejně jako v celé naší společnosti

{251}

VM: toho je tolik? (..) v naší společnosti

{252}

PB: =víte on to nemusí být vždycky nutně šovinismus šovinismus je celkem (.) ošklivý výraz já ho nemám ráda, nemůžu říct že to neexistuje, ale na druhou stranu (.) ne: vždycky se musí jednat o šovinismus například (.) vezměte -te to tak že některé výroky prostě mohou být (.) vyřizováním (.) vyřizováním určitých (.) e účtů, kde v podstatě (.) e se někdy stane ž:- ž- že žena je snazším terčem

{253}

VM: a: e co ste, ee například ee udělala miloši zemanovi že si tedy s vámi musel vyřizovat osobní účty a a to (.) tolikrát a (.) tak jak si je vyřizoval

{254}

PB: víte já sama dodneška nevím. ale (.) na druhou stranu, miloš zeman je člověk který velice (.) špatně snášel kritiku a velice

špatně snášel to když si (.) někdo dovolil mít jiný názor a (.) tento názor chce podržet přestože (.) on po něm chtěl aby od svých názorů ustoupil ale (.) víte já to nechci hodnotit to by asi měl říct on.

{255}

VM: a: co ste udělala vy ivanu langerovi,

V předložené ukázce vidíme typické použití kombinace komplexního a jednoduchého dotazu. Moravec nejprve předloží komplexním dotazem s kontextualizující částí nové téma (replika 247) a následné dotazy s tématem spojené již klade stručně pomocí dotazů jednoduchých (249, 251, 253, 255). K jednomu tématu máme spojení jedné komplexní otázky a čtyř otázek jednoduchých a je tak zřejmé, proč v je v daných dvou dílech pořadu poměr otázek jednoduchých a komplexních takový, jaký je.

Ve třetím analyzovaném dílu pořadu se poměr jednoduchých a komplexních dotazů obrací a převažují dotazy komplexní. Jediným hostem tohoto pořadu byl Václav Havel. Už samotný fakt, že díl měl jen jednoho hosta, má samozřejmě vliv na složení otázek. Jako příklad můžu uvést, že pokud Moravec klade stejnou otázku všem hostům pořadu, je nutné tento dotaz položit vícekrát, resp. vyzvat dalšího mluvčího k zodpovězení daného dotazu. Při této výzvě již Moravec otázku i s úvodem neopakuje a výzva tak probíhá jen formou jednoduché výzvy k odpovědi, viz následující příklad:

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{273}

VM: [ee na to budete] mít s vaším stínovým protějškem z občanské demokratické strany, ještě čas (.) ee nemyslíte ale že (.) i vy váš odchod e řekněme bude e chybět protože e je (.) žen v politice (.) coby šafránu a a tím že vy dvě odcházíte tak (.) těch žen na kandidátkách

{274}

KD: =já si myslím že to může být skvělá inspirace pro spoustu žen aby se do toho pustily taky,

{275}

VM: a co byste jim doporučila, pro ty kteří

{276}

KD: [ee]

{277}

VM: [po] té vaší zkušenosti životní

{278}

KD: já já nejsem zastánkyní v žádném případě kvót a jakékoli pozitivní diskriminace aby žen bylo v politice více s tím v žádném případě nesouhlasím, myslím si že tady pořád ještě doba kdy (.) ženy ženy podnikají a je to pro ně rozhodně zajímavější než (.) vstoupit do politiky ale (.) třeba je inspirovat svým odchodem budeme,
{279}

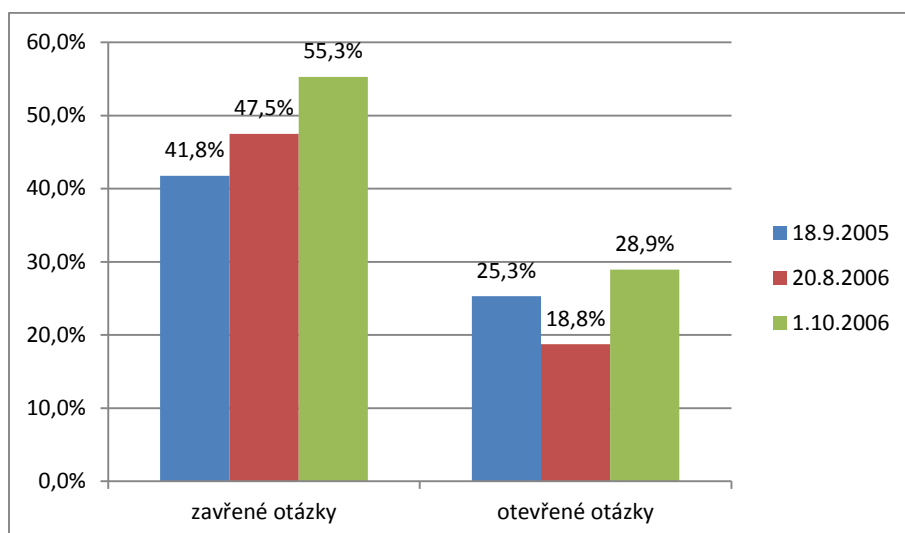
VM: paní ministryně,

V předložené ukázce opět vidíme položení otázky s novým tématem pomocí komplexního dotazu, následně Moravec pokládá dotaz jednoduchý a poté vyzve dalšího hosta, konkrétně ministryní školství Petru Buzkovou, k zodpovězení stejné otázky, a to formou prostého oslovení, které se samozřejmě řadí mezi otázky jednoduché.

Tyto případy pokládání stejné otázky více hostům samozřejmě v případě zpovídání jednoho hosta nenastávají. Je to však jen částečné vysvětlení, proč je ve třetím zkoumaném díle pořadu OVM poměr otázek komplexních a jednoduchých obrácený. Hlavní důvod, proč je komplexních otázek v rozhovoru s Václavem Havlem více, je zřejmá Moravcova úcta či respekt k bývalému prezidentu (jak ostatně ve svém výzkumu poznamenal i Martin Havlík (2008a)). Moravec v tomto díle pořadu uvádí nové téma komplexním dotazem a posléze dává Václavu Havlovi poměrně velký prostor pro vyjádření se k dané problematice. Do těchto Havlových replik Moravec nevstupuje následnými dotazy a volně nechává Havla se k tématu vyjádřit – tzn. netlačí jej stručnými dotazy či poznámkami k jasné formulaci stanoviska. Další důvodem častějšího použití komplexních dotazů je, že i když po dokončení Havlovy repliky klade Moravec následné dotazy vázající se k původnímu tématu, často je neformuluje stručně, jak jsem již zmínila, s cílem dosáhnout formulace jasného stanoviska, ale formuluje je řekněme s větším ohledem na hosta, zdvořilejší formou, a to prostřednictvím kontextualizujících částí a samotného položení dotazu. Moravec také častěji po Havlově replice bere původní téma jako ‚vyčerpané‘ a již se k němu dalšími otázkami nevrací a formuluje téma nové, opět pomocí komplexního dotazu.

Zavřené a otevřené otázky

Tabulka č. 3 Zavřené a otevřené otázky

Na rozdíl o předchozí části práce se nyní dostáváme k analýze otázek, jejichž součet nedává dohromady 100 %, tedy nejedná se o typ otázek, kde nižší číslo u jednoho typu otázky zákonitě znamená vyšší počet u typu druhého a je tak potřeba oba typy otázek alespoň částečně analyzovat zvlášť.

Z grafu je jasně patrné, že ve všech třech analyzovaných dílech byly v analyzovaných otázkách výrazně zastoupeny otázky zavřené. Vzhledem k tomu, že zavřené otázky nedávají dotazovanému volnou možnost odpovědi, naopak zužují způsob, jak na ně lze reagovat (často se jedná o otázky zjišťovací), je zřejmé, že Moravec se volbou tohoto typu otázek snaží udržet rozhovor v jím stanovených mezích. A to jak co se probíraného tématu týče, tak i pokud jde o snahu přimět hosta odpovědět na položenou otázku. Položením uzavřené otázky Moravec zaprvé jasně specifikuje, na co konkrétně se ptá a na co chce znát odpověď. Zadruhé se host vzhledem k předem stanovenému typu odpovědi nemůže jednoduše vyhnout reakci na tento dotaz, neboť vzhledem k jasně specifikovanému typu odpovědi je ne/přítomnost odpovědi jasně patrná. A zatřetí je specifikací, jak má odpověď vypadat hostu znemožněno, nebo minimálně znesnadněno jednoduché opuštění probíraného tématu a přechod k tématu jinému.

Uzavřených otázek Moravec často používá také v reformulacích (formulovaných tázací větou), kdy hosta vyzývá k odsouhlasení či odmítnutí dané reformulace. I z těchto situací je také patrná snaha přimět hosta odpovědět na položenou otázku, resp. formulovat jasné stanovisko k danému problému, a to tím, že dané stanovisko formuluje moderátor a hosta se ptá na odsouhlasení či odmítnutí této reformulace. Příklad použití uzavřené otázky při položení původní otázky i v reformulaci ilustruje následující ukázka:

Otázky Václava Moravce, 18. 9. 2005

{100}

VM: platí to co jste řekl dvacátého e šestého června. že pokud e bude ivan langer ministrem e vnitra že takovou vládu prostě vy tolerovat nebudete?

{101}

JP: tak já jsem neměl výhrady jenom k ivanu langerovi ale například také k e sašovi vondrovi protože si myslím že ta zahraniční politika státu ee by se posunula poněkud jiným směrem než e kam jsme ji posunovali dosud,

{102}

VM: chcete tím říct že tato dvě jména by ta jednání mohla zablokovat?

Z ukázky je patrné, že přestože původně položená otázka byla formulována jako uzavřená, nedržel se host Jiří Paroubek položené otázky a neformuloval požadovanou odpověď ve formě *ano* nebo *ne*. Navíc je zde patrná snaha přejít k jinému tématu a odpovědi se vyhnout. Moravec zde však v rámci zmiňovaného udržení požadovaného tématu a získání jasné odpovědi na položený dotaz opět využil uzavřené otázky, a to rovnou ve formě reformulace, kdy po hostu žádal souhlasení či odmítnutí reformulace.

Otevřených otázek Moravec, jak nejspíše logicky vyplývá, v situacích, kdy od hostů požaduje obsáhlejší vyjádření se k probíranému tématu a prezentaci jejich postoje (často to bývá na začátku prezentace nového probíraného tématu). Po této prezentaci pak Moravec zpravidla klade následné dotazy za účelem vyřčení jasnějšího postoje k tématu, popř. jiné specifikace, tyto dotazy pak mají formu uzavřené otázky. Příklad tohoto použití znázorňuje následující ukázka:

Otázky Václava Moravce, 1. 10. 2006

{15}

VM: dovolte abych navázal na ivana medka, e z onoho úvodu, ivan medek říkal že patříte: e k politikům kteří vědí co je to stud. a že takových lidí není mnoho. kdy jste se ve svém životě nejvíc styděl.

{16}

VH: e ano. je pravda že (.) e stud je má vlastnost. občas trošku nepraktická. a: je pravda že: ((nádech)) čím jsem starší, tím častěji ho mívám. e když sem byl mladší dělal sem některé věci které dneska mi lehce přechází mráz po zádech když si na ně vzpomenu. mm

{17}

VM: =máte tím na mysli třeba to když ste zředil pivo v: trutnovském pivovaru za to ste se taky styděl tehdy jak to bylo,

{18}

VH: <e ne:, za to sem se ani tolik nestyděl,> ((odkašlání)) spíš sem se bál co bude následovat protože jako levák neumím ne- ee když sou různě ty trouby kohoutky tak ((nádech)) si to někdy spletu a pustil sem ((nádech)) sedumdesát hektolitrů asi do sto hektolitrů piva, čímž sem ho zředil a: čekal sem záporné reakce pivařů z těch všech hospod kam se to e rozváží, [ee]

{19}

VM: [a oni] oni nepoznali že jim havel zředil pivo.

{20}

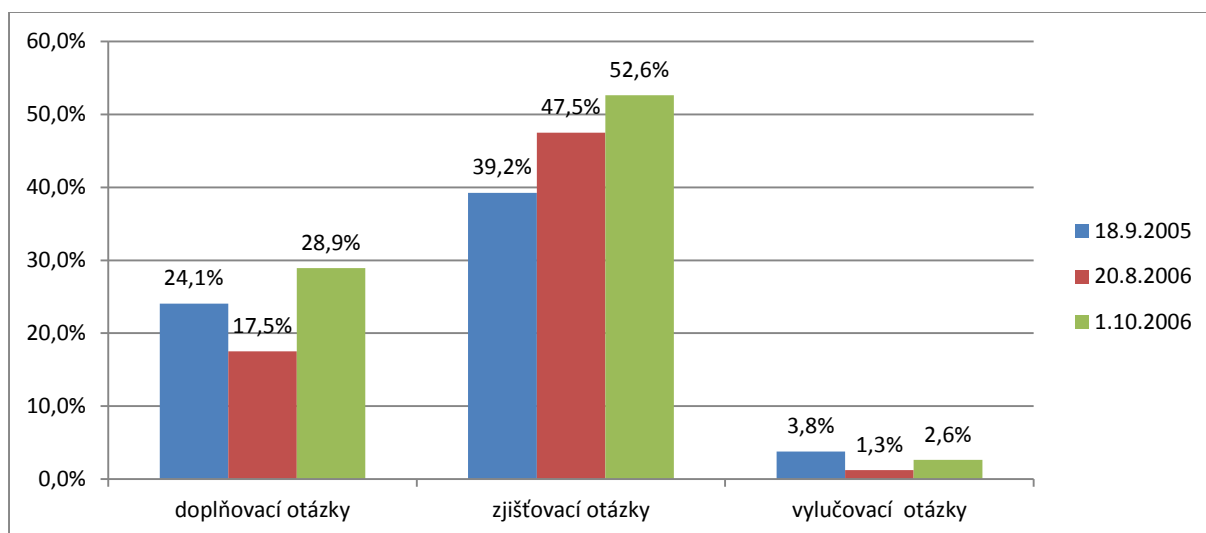
VH: nepoznali, nepoznali, takže potom (.) s odstupem času sem se k tomu i doznal <těm svým nadřízeným.>

{21}

VM: =a a sou toto okamžiky i i drobné okamžiky kdy ste se styděl? že že když ste ste zředil to pivo [že nejen že ste se bál (ale) byl tam stud.]

Otázky doplňovací, zjišťovací a vylučovací

Tabulka č. 4 Otázky doplňovací, zjišťovací a vylučovací

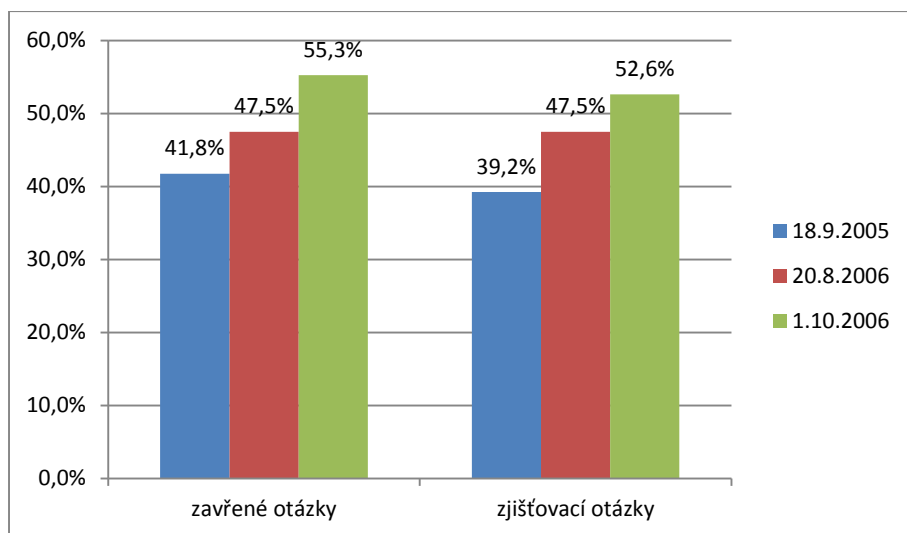

Stejně jako tomu bylo v analýze Martina Havlíka, i v mnou analyzovaných dílech pořadu Otázky Václava Moravce měly výrazné zastoupení otázky zjišťovací. Vysvětlení častého použití tohoto typu otázek vyplývá z již řečeného – použití zjišťovacích otázek ukazuje na snahu moderátora udržet vedení rozhovoru ve své režii. Pokud srovnáme procentuelní zastoupení otázek uzavřených a otázek

zjišťovacích, uvidíme, že tato čísla jsou si nápadně podobná, nejsou-li přímo stejná, což samozřejmě není náhoda. Pro přehlednost je porovnání tohoto zastoupení znázorněno graficky v následujícím obrázku:

Tabulka č. 5 Zavřené a zjišťovací otázky

Většina uzavřených otázek je skutečně tvořena otázkami zjišťovacími. Jak jsem již zmínila v předchozí části práce – Moravec se pomocí těchto otázek snaží hovor řídit a udržet jej v požadovaných mezích. Navíc velmi konkrétně specifikovanými otázkami s jasně stanovenými možnostmi odpovědi, což je v případě zjišťovacích otázek *ano* nebo *ne*, směřuje rozhovor k přesně specifikovaným hostovým postojům. V úvodu práce jsem uvedla, že tato jasná stanoviska hostů, která z rozhovoru vyplynou, bývají často zdrojem informací pro zpravodajskou relaci Události, kde se na ně často odkazuje, či jsou přímo citovány. I z toho důvodu se moderátor snaží hosty co nejvíce tlačit do jasných odpovědí.

Je však potřeba také uvést, že někdy Moravec využívá zjišťovacích otázek poněkud jiným způsobem, než že by se snažil hosta přimět k souhlasu s položenou otázkou. Moderátor může pokládat otázku způsobem, že položená otázka preferuje odpověď, u níž je předpoklad, že se s ní host nebude ztotožňovat, s cílem přimět hosta k vyjádření se k dané otázce obsáhleji, resp. k prezentaci vlastního pohledu na situaci či problém. Viz následující příklad:

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{13}

VM: ee když se ale e podívám na ministerstvo zahraničí vy ste se tento týden svým způsobem dostal do sporu. s ministrem zahraničí cyrilem svobodou protože ee vy ste pro vyslání jednotek na blízky

východ e cyril svoboda e tvrdí že: není **e označil byste to za spor?**
to co se děje mezi vámi a cyrilem svobodou

{14}

JP: tak já si spíš myslím že došlo k tomu že zme si nezatelefonovali, respektive (.) novináři nás ee ee nás e v určité chvíli oslovili aniž sme byli domluveni to se stává zásadní nějaký spor to není

V uvedené ukázce je zřejmá Moravcova snaha přimět Jiřího Paroubka k zaujetí jasného postoje k dané situaci (které by později eventuálně mohly využít další pořady České televize, např. zmiňované Události). U této otázky je však i předpoklad, že Paroubek s navrženým označením situace jako ‚sporu‘ nebude souhlasit. Protože se jedná o nepreferovanou odpověď, projevují se zde typické znaky nepreferované akce – oddálení nepreferované části, její zmírnění a vysvětlení. A právě vysvětlení a vyjádření se k situaci obsáhleji je to, proč bývá položení otázky, u níž lze volbu nepreferované akce očekávat, Moravcem využíváno.

Jen ještě doplním, že ačkoliv moderátor využívá otázek, u nichž očekává volbu nepreferované odpovědi, aby od hosta získal obsáhlejší odpověď a vysvětlení jeho stanoviska, neliší se hostovy nepreferované odpovědi v televizním diskuzním pořadu od preferovaných odpovědí tak zásadním způsobem, jako tomu je v běžném každodenním rozhovoru. V rámci pravidel střídání replik v tomto typu institucionálního dialogu se totiž od hosta očekávají obsáhlejší vysvětlující odpovědi i v případě akci preferovaných.

Co se doplňovacích otázek týče, využívá jich moderátor zpravidla v situacích, kdy chce od hosta dostat obsáhlejší názor či postoj k probírané problematice. Nasvědčuje tomu i fakt, že po položení doplňovacích otázek nechává Moravec hosty déle mluvit bez snahy převzít zpět slovo a jejich obsáhlejší repliku utnout.

Doplňovací věty se objevují, jak jsem uvedla, v situacích, kdy chce Moravec podrobněji znát hostův názor. Proto je pro tyto typy otázek typické, že začínají slovními spojeními typu *Co říkáte na to, že* apod. viz např. následující ukázka:

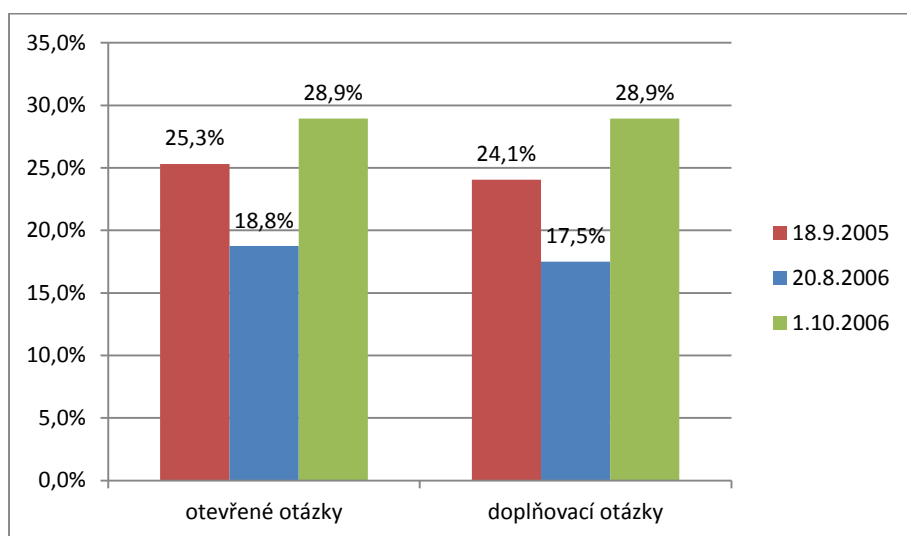
Otázky Václava Moravce, 1. 10. 2006

{112}

VM: slova režiséra e scénáristy i herce ladislava smoljaka **co si václav havel myslí o tezi, že vlastně stále ještě není pozdě zakázat komunistickou stranu čech a moravy jak tvrdí smoljak.**

Pokud se podíváme na statistiku využívanosti doplňovacích otázek, je na první pohled zřejmé, že v díle z 20. 8. 2006 využíval Moravec doplňkových otázek výrazně méně než v dalších dvou dílech. Opět pokud porovnáme procentuální zastoupení doplňovacích otázek a otázek otevřených v tomto pořadí, uvidíme, že jsou tato čísla velmi podobná. To však platí i pro ostatní dva díly pořadu, jak zobrazuje následující graf a napovídá to, že většina otevřených otázek je realizována prostřednictvím doplňkových otázek, což skutečně odpovídá realitě.

Tabulka č. 6 Otevřené a doplňovací otázky

Jak jsem již zmínila v předchozích odstavcích, využívá Moravec otevřených, potažmo tedy doplňkových otázek v situacích, kdy chce od hostů získat obšírnější vyjádření se k tématu a prezentaci jejich postojů a názorů, návrhům řešení předkládané situace a kdy zkrátka dává hostům volnější možnost se o tématu rozhovořit. Takovéto doplňkové věty bývají uvozeny spojeními typu *Co si o tom myslíte, Co s tím chcete udělat, Jaké změny plánujete* apod. Několik příkladů konkrétního použití doplňkových otázek Moravcem ilustrují následující ukázky:

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{251}

VM: paní senátorko filipiová samozřejmě ee vy ste:ee už delší dobu členkou e senátu. **c- c- co říkáte těmto úvahám které se stále objevují** a a politika dvacet jedna není první která přichází s tím že senát je: nejlepší zrušit změnit vlastně ee systém tvorby práva a: e ústavně právní členění české republiky

Otázky Václava Moravce, 20. 8. 2006

{46}

VM: e vojtěch filip e s- (.) první místopředseda káesčéem ((miněno KSČM)) oznámil že on se chce ucházet o pozici předsedy káesčéem ((miněno KSČM)) **proč nechcete (.) vy kandidovat na předsedu**

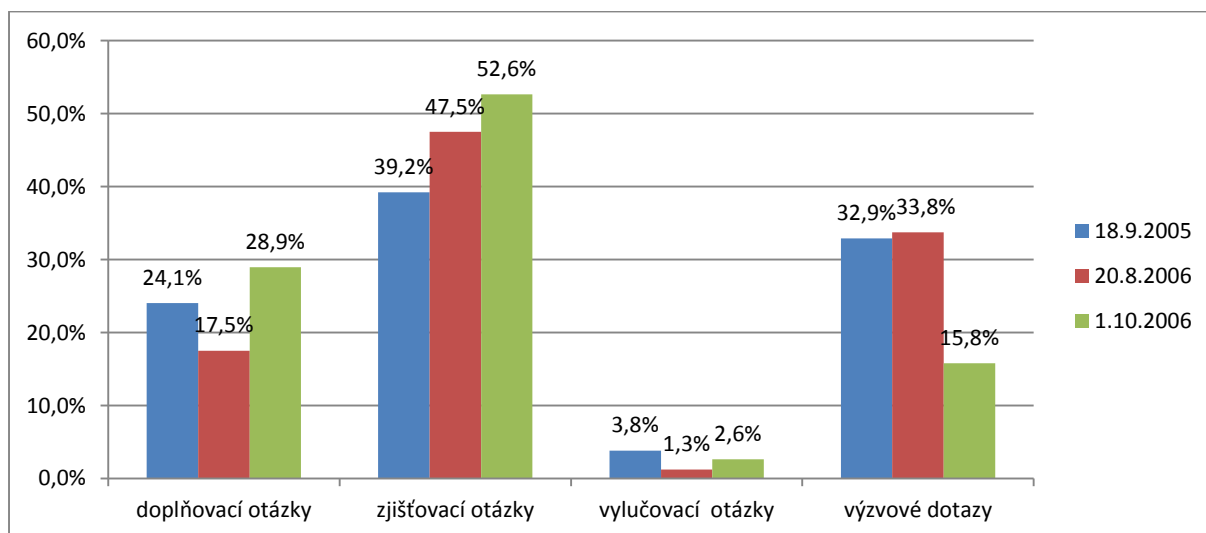
Otázky Václava Moravce, 1. 10. 2006

{59}

VM: <který> z těch konfliktů (.) pokud bychom se měli zastavit u: u té řekněme konfliktní roviny do které se václav havel s mnoha lidmi dostával, **který konflikt vám vzal nejvíc e (..) energie.**

Uvedené informace však neposkytují odpověď na původně položenou otázku – proč je v druhém rozebíraném díle z 20. 8. 2006 doplňkových, potažmo i otevřených otázek méně než v dalších dvou dílech? Odpověď na tuto otázku je potřeba hledat v komplexnějším porovnání analyzovaných otázek, tzn. podívat se na zastoupení dalších typů dotazů. Konkrétně je potřeba sledovat také zastoupení zjišťovacích otázek a rozhodně i výzvolných dotazů, neboť součtem procentuálního zastoupení těchto čtyř kategorií dostaneme 100 %, tedy úplný přehled o rozložení všech otázek v rozebíraném pořadu. Je to dáno tím, že rozebírané otázky mohou mít buď formu tazací, a tím pádem spadají do jedné z kategorií doplňovacích, zjišťovacích a vylučovacích otázek, nebo nemají interogativní podobu, a tím pádem jsou zařazeny pod výzvolné dotazy. Podívejme se tedy na přehled tohoto srovnání:

Tabulka č. 7 Doplňovací, zjišťovací, vylučovací a výzvolné otázky

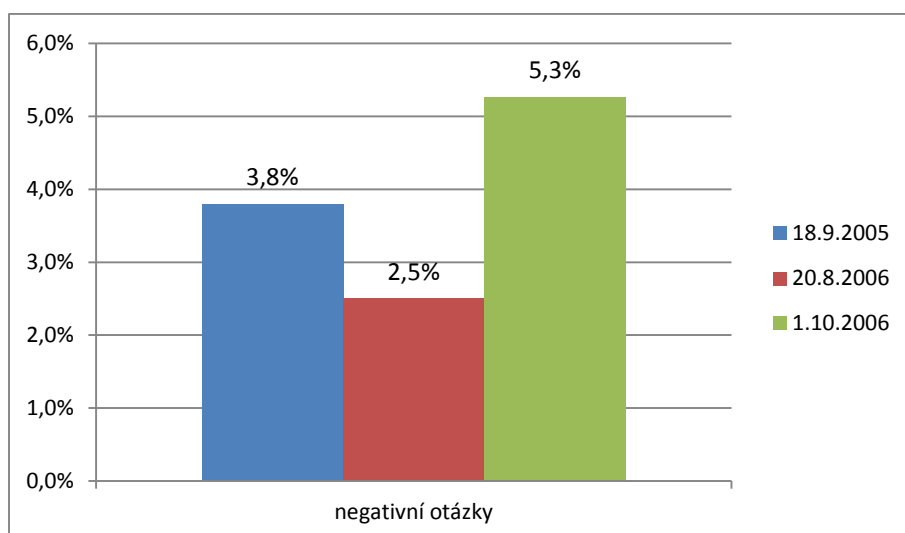

Z grafu jasně vyplývá, že u prvního rozebíraného dílu pořadu se otázky rozdělili rovnoměrněji mezi tři hlavní typy otázek – doplňovací, zjišťovací a výzvolné dotazy, ve třetím díle byly častější otázky doplňovací a zjišťovací, na úkor výzvolných dotazů. A zmiňovaný druhý díl, který nás co se doplňovacích otázek týče, zajímá nejvíce, měl otázky rozložené hlavně do zjišťovacích a výzvolných otázek. Vzhledem k tomu bylo doplňovacích otázek nižší procento než u zbylých dvou dílů.

Vyšší zastoupení zjišťovacích a výzvodných otázek ukazuje na přímější a pevnější vedení rozhovoru v daném dílu pořadu. Zjišťovací otázky totiž, jak již bylo uvedeno, neumožňují hostům v odpovědích příliš „manévrovat“ a hosté jsou tak tlačeni do jasných odpovědí. Stejně tak na pevné vedení rozhovoru ukazují výzvodné dotazy, které mají často podobu faktů, jimiž moderátor oponuje a vyzývá hosta k vyjádření se k dané oponentuře, nebo reformulací, k nimž je host vyzván, aby je odsouhlasil či odmítl. Tato dichotomie souhlas–nesouhlas je nápadně podobná a velmi blízká odpovědi *ano* nebo *ne* a opět tlačí hosta k moderátorem stanovené formulaci a nedává přílišný prostor pro volnější vyjádření se. Reformulacím a výzvodným dotazům se budu více věnovat v dalších částech své práce.

Negativní otázky

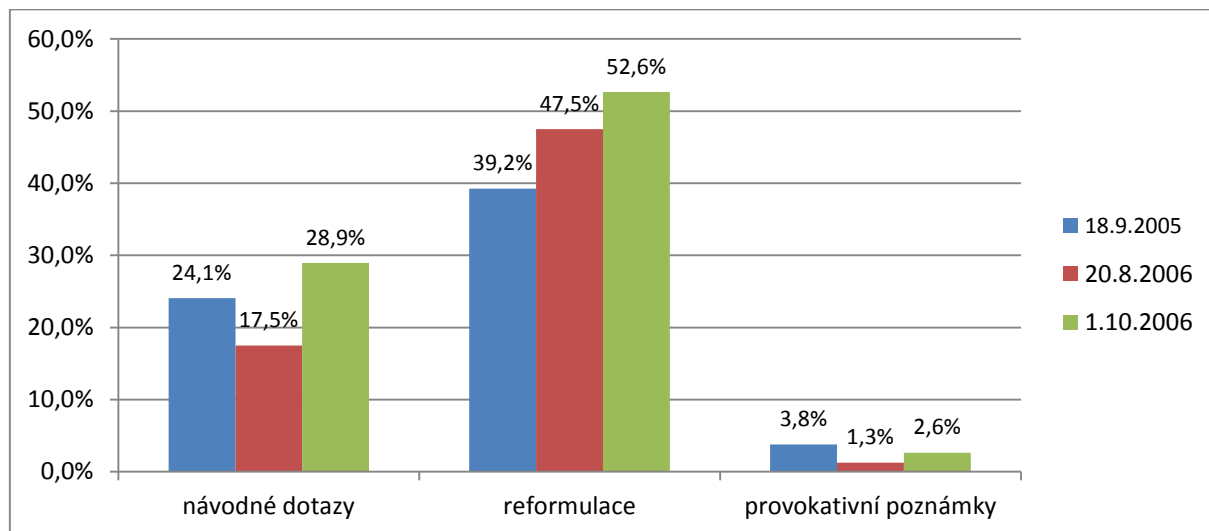
Tabulka č. 8 Negativní otázky

Z uvedené tabulky se může zdát, že rozdíl v počtu v používání negativních otázek v druhém a třetím analyzovaném díle je výrazně jiný (ve třetím díle více než jednou tak vyšší než v díle druhém). Zde je však potřeba se podívat na absolutní čísla, která jsou za těmito procenty skrytá. Zjistíme tak, že počet negativních otázek v analyzovaných dílech je 3-2-2, tyto počty navíc dosahují relativně nízkých procentuálních bodů v rozmezí 3,8–5,3 %, takže „výrazně“ nižšímu zastoupení negativních otázek v druhém díle analyzovaného pořadu lze jen stěží přikládat nějaký zásadní význam. Celkově výsledky zastoupení negativních otázek ukazují, že Moravec tento typ otázek příliš nevyužívá.

Návodné otázky, reformulace a provokativní poznámky

Tabulka č. 9 Návodné otázky, reformulace a provokativní poznámky

Poslední tabulkou s jevy, které budu v této práci analyzovat, je tabulka prezentující zastoupení návodných dotazů, reformulací a provokativních poznámek v Moravcově projevu. Z tabulky je patrná zřejmá Moravcova obliba reformulací. Ta není překvapivá, protože i výsledky předchozích částí analýzy ukazují na snahu Moravce držet rozhovor pevně v rukou, k čemuž si často dopomáhá právě reformulacemi, kterými předjímá či formuluje hostovy odpovědi.

Návodné otázky také potvrzují Moravcovu snahu vést rozhovor pokládáním otázek silně preferujících určitou odpověď.

Z grafu je také patrné, že provokativní poznámky Moravec příliš nepoužívá, jistá kontroverze, kterou tyto provokativní poznámky přinášejí, se však dle mého projevuje v reformulacích, které Moravec s oblibou využívá a které v mnoha případech značně kontroverzní jsou.

Závěry kvantitativní analýzy

I z kvantitativní analýzy je zřejmá snaha Moravce o pevné vedení dialogu a řízení jeho průběhu. Moravec často využívá uzavřených otázek, které mají většinou podobu otázek zjišťovacích. Moravec má v oblibě také užívání reformulací, což opět naznačuje, že moderátor se snaží tímto způsobem rozhovor vést a určovat směr, kterým se bude ubírat.

ZÁVĚR

Tato práce se zabývala mediálním dialogem a jeho analýzou na třech dílech pořadu Otázky Václava Moravce. V úvodní části práce byla popsána metodologická východiska analýzy – principy a jevy, kterými se zabývá konverzační analýza, jejíž metody byly v práci využity. Dále byla popsána specifika institucionálních dialogů a posléze i konkrétně dialogu mediálního. Následní analýza si kladla za cíl provést kvalitativní i kvantitativní rozbor mediálního dialogu, se zaměřením na moderátora Václava Moravce. Kvalitativní analýza se zaměřila na vybrané, typické jevy Moravcova komunikačního stylu. Kvantitativní analýza pak rozebírala otázky, které Moravec při moderování používá.

Kvalitativní analýza si stanovila následující otázky, na něž hledala odpověď: (1) *Jakým způsobem Václav Moravec předává slovo hostovi (a případně si jej bere zpět)?* (2) *Využívá moderátor při kladení otázek tzn. prefatory statements?* (3) *Jak je moderátor důsledný při domáhání se odpovědi na položenou otázku?* (4) *Jakým způsobem Moravec využívá reformulací?* (5) *Snaží se moderátor zaujímat neutralistickou pozici?* Z výsledků kvalitativní analýzy lze říct, že Moravec je zkušený moderátor, který zná povinnosti své role a při moderování se jimi řídí. (1) Hostům předává slovo pomocí přesně definovaných otázek, na které očekává jasné a jednoznačné odpovědi. (2) Prefatory statements Moravec ve svém projevu hojně využívá a to s různými záměry. Překládá publiku informace, které nemusí znát, specifikuje jimi svou otázku, nebo jimi hostům oponuje. (3) Moravec se odpovědi na otázky domáhá velice důsledně. Své otázky několikrát opakuje, či využívá reformulace, ale přiměl hosta zaujmout jasné stanovisko. (4) Reformulace tvoří značkou část Moravcova projevu. Jak bylo uvedeno, často je využívá k přiměnění hosta odpovědět tím, že se musí vyjádřit k Moravcově reformulaci, která často místo kontroverzní vyznění. Reformulace moderátor využívá také k vnášení určité míry konfliktu do rozhovoru. (5) Na zaujímání neutralistické pozice pracuje Moravec velmi důsledně. Při prezentování faktů důkladně odkazuje na třetí strany a vyhýbá se hodnocením hostových odpovědí.

Výsledky kvantitativní analýzy podporují závěry analýzy kvalitativní. Vysoké procento zastoupení otázek uzavřených, často ve formě zjišťovacích otázek ukazují na snahu definovat podobu hostovy odpovědi a tím i určovat směr rozhovoru. Používání reformulací také ukazuje na to, že moderátor chce rozhovor vést a tak často předjímá hostovy odpovědi právě pomocí reformulací.

Celkově lze říci, že hlavním rysem stylu moderátora Václava Moravce je snaha udržet rozhovor pod kontrolou a řídit směr, kterým se ubírá.

Seznam použité literatury

- BOZDĚCHOVÁ, Ivana. K jazykové úrovni současných televizních debat. In ČMEJRKOVÁ, Světa, et al. *Jazyk, média, politika*. 1. Praha : Academia, 2003. s. 258. ISBN 80-200-1034-3.
- BROWN, Keith, et al. *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Second Edition. [s.l.] : Elsevier Science, 2005. 12353 s. ISBN 0080442994.
- CLAYMAN, S. E. The Dialectic of Ethnomethodology, *Semiotica* 107(1/2): s. 105-123. 1995
- CLAYMAN, S. E. Displaying neutrality in television news interview. *Social Problems*, 35 (4): 474-492. 1988
- CLAYMAN, S. E. Questions in Broadcast Journalism. Why Do You Ask: The Function of Questions in Institutional Discourse, s. 256-278. Oxford: Oxford University Press 2010
- CLAYMAN, S. E. Understanding News Media: The Relevance of Interaction. *Talk and Interaction in Social Research Methods*, s. 135-154. London: Sage. 2006.
- CLAYMAN, S. E.; HERITAGE, J. C. Questioning presidents: Journalistic deference and adversarialness in the press conferences of U.S. presidents Eisenhower and Reagan. *Journal of Communication*, 2002, roč. 52, s. 749–775.
- CLAYMAN, S. E.; HERITAGE, J. C. *Talk in action : Interactions, identities, and institutions*. first published. [s.l.] : Blackwell Publishing,. 312 s. ISBN 978-1-4051-8550-9. 2010
- CLAYMAN, S. E.; HERITAGE, J. C. *The News Interview*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- CLAYMAN, S. E.; Romaniuk, T. Questioning Candidates. Mats Ekström and Marianna Patrona (eds.) *Talking Politics in the Broadcast Media: Cross-Cultural Perspectives*, str. 15-32. Amsterdam: John Benjamins. 2011
- CLAYMAN, Steven. Tribune of the people: maintaining the legitimacy of aggressive journalism. *Media, Culture, and Society*. 2002, č. 24. ISSN 1460-3675.
- ČMEJRKOVÁ, S. (1999): Televizní interview a jiné duely: Mediální dialog jako žánr veřejného projevu. *Slovo a slovesnost*, 60 (4): 247-268
- ČMEJRKOVÁ, S. (2003): Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu. In: S. Čmejrková, J. Hoffmannová, eds.: *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia. Str. 80-115
- Čmejrková, S.; J. Hoffmannová (eds.), *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia. 2011
- Douglas M. W.; Clayman S.E. The Diversity of Ethnomethodology. *Annual Review of Sociology*, vol. 17, pp. 385-418. Palo Alto: Annual Reviews, Inc. 1991
- Greatbatch, David. A Turn-Taking System for British News Interviews. *Language in Society* 17(3): 401-430. 1988
- Grepl, M; Karlík, P. *Skladba češtiny*. Votobia. 1998
- HAVE, P. ten. *Doing conversation analysis: A practical guide*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. 1999
- HAVLÍK, M. Otázky Václava Moravce. In: Jaklová, A. (ed.), *Člověk - jazyk - text*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, s. 195–199. 2008a
- HAVLÍK, M. Poznámky k práci moderátorů televizních politických debat a rozhlasových interview. *Jazykovědné aktuality*, XLV (1-2): 4–32. 2008b

Havlík, M. Sekvenční a prozodické aspekty rozhovoru. Praha. 273 s. 2012

HAVLÍK, M.: "Slušný" Bursík a "neslušný" Železný v Otázkách Václava Moravce. Biograf (43-44): 85 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v4302>. 2007

HERITAGE, John. The limits of questioning : negative interrogatives and hostile question content. *Journal of Pragmatics*. 34, s. 1427-1446. ISSN 0378-2166. 2002

HOFFMANNOVÁ, Jana; MÜLLEROVÁ, Olga. *Kapitoly o dialogu*. 1. vyd. Prah : Pansofia. 94 s. ISBN 80-85804-29-8. 1994

HUTCHBY, Ian; WOOFFITT, Robin. *Conversation Analysis*. 2. vydání. Cambridge : Polity press. 260 s. ISBN 978-07456-3865-2. 2008.

LEVINSON, Stephen C. *Pragmatics*. First. New York: Cambridge University Press., 420 s. ISBN 05-212-9414-2. 1983

POMERANTZ, Anita. Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn-shapes. In ATKINSON, John Maxwell; HERITAGE, John. *Structures of Social Action : studies in conversation analysis*. Cambridge : Cambridge University Press. 446 s. ISBN 0521248159. 1984

SACKS, Harvey. On the preferences for agreement and kontiguity in sequences in conversation. In BUTTON, Graham; LEE, John R. E. *Talk and social organisation*. Clevedon : Multilingual Matters. 335 s. ISBN 0-905028-75-9. 1987

SCHEGLOFF, Emanuel A. *Sequence organization in interaction: a primer in conversation analysis*. New York: Cambridge University Press, v.<1>. ISBN 05215327951. 2007

SCHEGLOFF, Emanuel. On an actual virtual servo-mechanism for guessing bad news : a single case conjecture. *Social Problems*, 32, s. 453. 1988

ŠIMŮNKOVÁ, Zuzana. *Povolání: moderátor: Analýza komunikačních strategií moderátora veřejnoprávního rozhlasu*. Brno,. 93 s. Magisterská diplomová práce. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity. 2002

THOMPSON, John B. *Média a modernita : Sociální teorie médií*. 1. vydání. Praha : Karolinum. 220 s. ISBN 80-246-0652-6. 2004

TOLSON, Adrew. *Media talk : Spoken Discourse on TV and Radio*. Edinburgh : Edinburgh University Press Ltd. 200 s. ISBN 0-7486-1825-2. 2006

Seznam obrázků a tabulek

Tabulka č. 1 Přehled zastoupení jednotlivých typů otázek v Moravcových výpovědích.....	57
Tabulka č. 2 Jednoduché a komplexní dotazy.....	58
Tabulka č. 3 Zavřené a otevřené otázky.....	61
Tabulka č. 4 Otázky doplňovací, zjišťovací a vylučovací.....	64
Tabulka č. 5 Zavřené a zjišťovací otázky.....	65
Tabulka č. 6 Otevřené a doplňovací otázky.....	67
Tabulka č. 7 Doplňovací, zjišťovací, vylučovací a výzvnové otázky.....	68
Tabulka č. 8 Negativní otázky.....	69
Tabulka č. 9 Návodné otázky, reformulace a provokativní poznámky.....	70
Obrázek č. 1	26
Obrázek č. 2.....	26

Přílohy

Příloha č. 1 Transkript pořadu Otázky Václava Moravce 18. 9. 2005

Příloha č. 2 Transkript pořadu Otázky Václava Moravce 20. 8. 2006

Příloha č. 3 Transkript pořadu Otázky Václava Moravce 1. 10. 2005